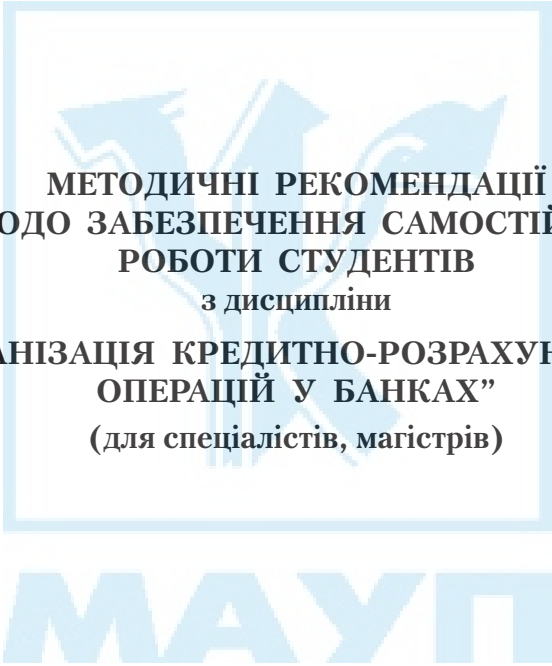

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

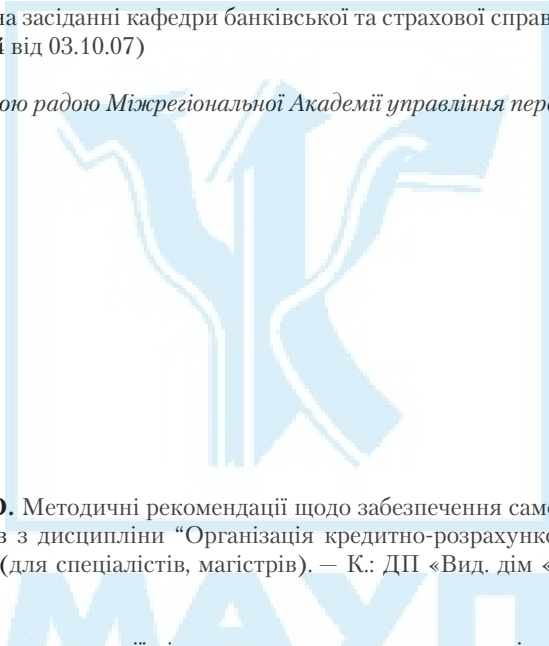
**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ОРГАНІЗАЦІЯ КРЕДИТНО-РОЗРАХУНКОВИХ
ОПЕРАЦІЙ У БАНКАХ”
(для спеціалістів, магістрів)**

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2009

Підготовлено доцентом кафедри банківської та страхової справи *А. О. Мілай*

Затверджено на засіданні кафедри банківської та страхової справи
(протокол № 4 від 03.10.07)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Мілай А. О. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Організація кредитно-розрахункових операцій у банках” (для спеціалістів, магістрів). — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. — 96 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, зміст дисципліни “Організація кредитно-розрахункових операцій у банках”, план семінарських та практичних занять, вказівки до виконання контрольних робіт, теми контрольних робіт, контрольні завдання, теми рефератів, питання для самоконтролю, теоретичний матеріал для самостійного вивчення, тести, словник, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2009
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс “Організація кредитно-розрахункових операцій у банках” є спеціальною дисципліною, що пропонується для поглибленого вивчення базових активних банківських операцій студентами, які навчаються за магістерськими програмами “Фінанси”, “Банківська справа”, “Міжнародна економіка та банківська справа”, “Міжнародна економіка та фінанси”.

Мета курсу — оволодіння комплексом знань і навичок у сфері банківського кредитування та організації розрахунків у комерційних банках.

Вивчення дисципліни “Організація кредитно-розрахункових операцій у банках” дасть можливість студентам з’ясувати специфіку окремих етапів процесу кредитування, оцінити кредитну політику комерційного банку, ознайомитись із особливостями проведення розрахунків та ризиками, які з ними пов’язані.

Завданням курсу є навчання студентів особливостям організації кредитного процесу в банку та специфіки окремих видів кредитних операцій — контокорентного кредиту, кредиту по овердрафту, авальованого кредиту, споживчого та іпотечного кредиту, кредитів, пов’язаних з вексельним обігом, факторингу, лізингу, форфейтингу тощо.

Проаналізувати особливості контролю достатнього рівня ліквідності та платоспроможності комерційних банків.

Міжпредметні зв’язки. Курс “Організація кредитно-розрахункових операцій у банках” поглиблює та конкретизує знання, здобуті студентами в процесі вивчення таких теоретичних та практичних дисциплін, як “Гроші та кредит”, “Фінанси”, “Банківські операції”, “Кредитно-розрахункові операції”, “Банківський менеджмент”, “Маркетинг у банках” та “Банківська статистика”.

ЗМІСТ
дисципліни
“ОРГАНІЗАЦІЯ КРЕДИТНО-РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ
У БАНКАХ”

Змістовий модуль I. Організаційні основи проведення кредитних операцій. Види кредитів

Сучасне визначення сутності комерційного банку. Принципи діяльності банків. Види комерційних банків за формою власності; організаційно-правовою формою діяльності; сектором ринку; діапазоном операцій, які вони виконують; валютою капіталу; обсягом активів, капіталу, статутного капіталу, зобов'язань.

Організація діяльності банку. Операції комерційних банків. Активні та пасивні операції банків. Поняття базових операцій комерційного банку. Умови створення та порядок реєстрації новостворених вітчизняних банків. Ліцензування банківської діяльності в Україні: банківська ліцензія та письмовий дозвіл на виконання банком окремих операцій.

Кредитування як найважливіша активна операція комерційних банків. Місце і роль кредитних операцій в банківській діяльності. Доля кредитного портфеля в активах банків.

Характеристика умов організації кредитного процесу в банку з точки зору чинного законодавства та нормативних вимог Національного банку України.

Цілі банківського кредиту. Методи кредитування: разові позички, кредитні лінії, гарантійні (резервні) кредити. Кредитний ризик та способи його мінімізації: лімітування кредитів, оперативність при стягненні боргу, диверсифікація активів банку, диверсифікація кредитного портфеля; отримання достатнього забезпечення; страхування кредитних операцій у страхових компаніях та шляхом створення страхових резервів. Застава та її роль в забезпеченні повернення кредиту. Гарантії та поручительства за кредитами.

Страхування кредитів шляхом створення резерву для покриття можливих втрат за кредитними операціями банків.

Етапи процесу кредитування. Кредитна заявка, її зміст та аналіз. Оцінка мети отримання кредиту, можливих форм забезпечення повернення позички, кредитоспроможності потенційного позичальника. Структурування кредиту. Прийняття рішення про видачу

кредиту чи про відмову у наданні. Укладання кредитного договору. Способи видачі позички. Кредитний моніторинг: контроль за цільовим використанням кредиту та своєчасним погашенням боргу клієнта перед банком. Структура боргу клієнта перед банком та способи його погашення. Плата за кредит: методи нарахування процентних ставок плати за кредит.

Кредитування за поточним рахунком: контокорентний кредит, овердрафтний кредит.

Кредити, пов'язані із купівлею банком боргових вимог клієнтів-постачальників до своїх контрагентів: факторинг, форфейтинг.

Кредити, пов'язані з вексельним обігом: обліковий кредит, кредит під заставу векселів, авальний кредит, вексельний кредит.

Іпотечний кредит. Банк як суб'єкт лізингу. Консорціумні кредити.

Міжбанківські кредитні операції: активні (отримання кредитів від НБУ та інших банків) та пасивні (надання кредитів іншим банкам).

Сутність, форми та види споживчого кредиту. Кредити на покращання житлових умов громадян: на купівлю квартири, приватних будинків, на їх ремонт та реконструкцію. Кредити на покращання добробуту громадян: на купівлю, ремонт та реконструкцію дачних будинків та присадибних ділянок; гаражів. Кредити на невідкладні потреби. Кредити на купівлю товарів та оплату послуг, у тому числі власникам пластикових карток (кредитних та дебетних з овердрафтом).

Оцінка кредитоспроможності фізичної особи. Способи забезпечення повернення споживчих кредитів. Способи видачі та погашення споживчого кредиту.

Особливості споживчого кредитування власників пластикових карток, емітованих комерційними банками.

Література [1; 4; 6–10; 12; 14; 15; 22; 23; 25; 30–35; 37]

Змістовий модуль II. Організація розрахунково-касового обслуговування клієнтів

Платіжний оборот та його структура. Характеристика умов організації безготівкових розрахунків з точки зору чинного законодавства та нормативних вимог Національного банку України.

Безготівковий платіжний оборот та його структура за складом учасників розрахунків, за валютою платежів, за видом платіжних інструментів.

Вимоги до розрахункових та платіжних документів. Принципи організації безготівкових розрахунків. Порядок відкриття та функціонування рахунків для обліку коштів до запитання юридичних осіб: поточних, поточних бюджетних.

Види платіжних інструментів та форми безготівкових міжгосподарських розрахунків у національній валюті: розрахунки платіжними дорученнями, вимогами-дорученнями; інкасова, акредитивна, чекова, вексельна форми розрахунків; розрахунки з використанням пластикових карток.

Банківські операції з комерційними векселями у сфері міжгосподарських розрахунків: інкасування та виконання функції особливого платника.

Документообіг за різними формами безготівкових розрахунків.

Способи платежу при безготівкових розрахунках залежно від строку платежу, джерела коштів. Залік взаємних вимог. Періодичне перерахування фіксованої суми платежу одному і тому ж одержувачу (планові платежі).

Міжбанківські розрахунки.

Сутність касових операцій. Операційна каса комерційного банку та порядок її функціонування. Порядок документарного оформлення надходження та видачі готівки через каси банку. Оприбуткування готівки банківською установою. Прогнозування комерційним банком потреби в готівці для нормального безперервного обслуговування клієнтури. Підкріплення операційної каси банку. Розпорядження банком надлишковою готівкою.

Характеристика умов організації готівкових розрахунків з точки зору чинного законодавства та нормативних вимог Національного банку України.

Принципи організації готівкових міжгосподарських розрахунків в Україні.

Порядок функціонування кас підприємств та організацій. Встановлення лімітів кас. Порядок здавання готівкової виручки в обслуговуючий банк. Контроль за дотриманням вимог щодо організації касових операцій та готівкових розрахунків суб'єктів господарювання.

Характеристика умов організації розрахунково-кредитного обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з точки зору чинного законодавства та нормативних вимог Національного банку України.

Порядок відкриття та функціонування рахунків на строк і до запитання в іноземній валюті.

Форми та способи міжнародних розрахунків, що використовуються вітчизняними банками: документарний акредитив; інкассо; банківський переказ; розрахунки за відкритим рахунком.

Валютні кредити суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності.

Література [9–11; 13; 24; 26; 27; 29; 33–40; 42–45; 47–50]

ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Заняття 1

План

1. Предмет курсу “Банківські операції”.
2. Структура банківської системи України.
3. Функції Центрального та комерційного банків.

Література [9; 31–34]

Заняття 2

План

1. Порядок реєстрації комерційного банку.
2. Характеристика документів, необхідних для реєстрації.
3. Ліцензування банківських операцій.

Література [30; 31; 34]

Заняття 3

План

1. Операції банків із формування власного капіталу.
2. Операції банків із формування залучених та запозичених коштів.
3. Управління пасивними операціями банків.

Література [10; 34]

Заняття 4

План

1. Оцінка власного капіталу комерційного банку за балансовою вартістю, ринковою власністю та за нормативами НБУ.
2. Особливості формування субординованого капіталу банку.
3. Принципи управління пасивними операціями банку.

Література [10; 30; 34]

Заняття 5

План

1. Організація СЕП.
2. Організація емісійно-касової роботи НБУ.
3. Касові операції комерційних банків.

Література [10; 18; 20; 24; 27; 29; 34]

Заняття 6

План

1. Поняття ліквідності банку та ліквідності його активів.
2. Характеристика активів за рівнем їх ліквідності.

Література [10; 12; 15; 34]

Заняття 7

План

1. Організація системи міжбанківських розрахунків.
2. Розрахунки за допомогою платіжної вимоги-доручення.
3. Розрахунки за допомогою платіжного доручення.
4. Акредитивна форма розрахунків.

Література [10; 18; 19; 24; 34]

Заняття 8

План

1. Характеристика векселів.
2. Розрахунок курсової вартості векселя.
3. Застосування банківських векселів при розрахунках.

Література [10; 12; 14; 22; 34]

Заняття 9

План

1. Характеристика і класифікація кредитних операцій банків.
2. Акцептний кредит. Кредит за овердрафтом.
3. Кредитування з контокорентного та позичкового рахунків.
4. Оцінка платоспроможності позичальника.

Література [10; 12; 15; 34]

Заняття 10

План

1. Види і характеристика цінних паперів.
2. Визначення курсової вартості цінних паперів.
3. Менеджмент активних та пасивних операцій банків з цінними паперами.

Література [10; 12; 14; 21; 34]

Заняття 11

План

1. Характеристика банківських інвестицій.
2. Нормативи банківських інвестицій.
3. Менеджмент інвестицій банку.

Література [10; 12; 21; 34]

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Для розв'язання завдань в оволодінні курсу “Організація кредитно-розрахункових операцій” цикл аудиторних занять (лекцій та семінарів) повинен доповнюватись самостійною роботою студентів — як в аудиторії при консультуванні викладачами, так і позааудиторними заняттями. Така система підготовки студентів та їх цілеспрямована праця дадуть можливість успішно засвоїти зазначений курс.

Форми, що можуть бути запропоновані студентам для організації самостійної роботи при вивченні курсу “Кредитно-розрахункові операції”, такі:

1. Самостійне опрацювання лекційного матеріалу з використанням додаткової літератури. Доповнення лекційного матеріалу питаннями, які поглиблюють вивчення дисципліни. Самостійне засвоєння тих тем курсу, які виносяться викладачем для самостійного засвоєння.
2. Самостійна робота передбачає підготовку до контрольних робіт та тестування за темами семінарських занять.
3. Самостійна робота передбачає підготовку студентів до складання іспитів з цієї дисципліни.

Самостійна робота студентів організована у формі консультацій з викладачем під час проведення додаткових занять. Також самостійна робота студентів передбачає конспектування додаткової літератури

з основних тем курсу у читальному залі бібліотеки університету, чи інших бібліотеках міста.

Організація індивідуальної роботи студентів при вивченні курсу “Організація кредитно-розрахункових операцій” передбачає прищепити студентам навички самостійної роботи під керівництвом викладача.

Так в рамках виконання індивідуальних завдань студенти повинні зібрати теоретичний матеріал і провести аналіз фактичного матеріалу для підготовки рефератів і доповідей за темами курсу. Кращі роботи студентів можуть бути запропоновані на міжвузівські студентські семінари та конференції.

Відповідь на теоретичне питання повинна мати план, відповіді на питання плану, список використаної літератури. План повинен мати вступ; два-три питання, що розкривають суть теми; висновки.

При написанні контрольної роботи студенти повинні опрацювати певні законодавчі та нормативні акти, що регулюють діяльність комерційного банку в тій сфері, якій присвячена тема роботи.

Використовувані при написанні цитати і статистичні дані слід супроводжувати посиланням на джерело інформації.

Питання контрольної роботи слід висвітлювати лаконічно і послідовно, без повторів і відступів від основної теми.

Список використаної літератури повинен містити законодавчі та нормативні акти із зазначенням їх номера і дати, з якої вони набрали юридичну силу. Ці джерела слід подавати списком у хронологічному порядку, а підручники, посібники, монографії, статті з періодичних видань — в алфавітному із зазначенням прізвища та ініціалів автора, назви книжки чи статті, місця видання, назви видавництва, року видання та обсягу друкованого джерела інформації.

Розв’язання задачі слід супроводжувати поясненням і посиланням на джерело інформації, яке підтверджує правильність наведеного алгоритму розв’язання (підручник, посібник, нормативний акт НБУ).

Контрольну роботу виконують в рукописному, друкованому або комп’ютерному варіанті розбірливо, грамотно, без скорочень (окрім загальноновизнаних). Сторінки мають бути пронумеровані.

Обсяг контрольної роботи в рукописному варіанті — 20–30 сторінок учнівського зошита або 10–15 сторінок друкованого тексту. Друкований чи комп’ютерний варіант роботи оформляють згідно з вимогами державного стандарту.

Перевірка засвоєння знань із курсу “Кредитно-розрахункові операції” проводиться за допомогою контрольної роботи, яка включає:

- розкриття одного з питань за програмою курсу;
- розв’язання задачі за однією із тем курсу.

Конкретні завдання студенти обирають із запропонованого в методичній розробці переліку за першою літерою свого прізвища (див. таблицю).

Перша літера прізвища студента	Номер теми теоретичного питання	Номер задачі
А	1	15
Б	2	5
В	3	6
Г	4	7
Д, Е	5	8
Є, Ж	6	12
З, І, Й	7	13
К	8	17
Л	9	9
М	10	10
Н	11	14
О	12	1
П	13	2
Р	14	3
С	15	4
Т	16	18
У	17	20
Ф, Х, Ц	18	19
Ч, Ш, Щ	19	16
Ю, Я	20	11

Відповідь на теоретичне питання повинна містити план, відповіді на питання плану, список використаної літератури. План повинен містити: вступ; два-три питання, що розкривають суть теми; висновки.

При написанні контрольної роботи студент повинен опрацювати певні законодавчі та нормативні акти, що регулюють діяльність комерційного банку в тій сфері, якій присвячена тема роботи.

Цитати та статистичні дані, використані при написанні, слід супроводжувати посиланням на джерело інформації.

Питання контрольної роботи слід висвітлювати лаконічно і послідовно, без повторів та відступів від основної теми.

Список використаної літератури повинен містити законодавчі та нормативні акти із зазначенням їх номера та дати, з якої вони набули юридичної сили. Ці джерела подаються списком в хронологічному порядку. Підручники, посібники, монографії, статті із періодичних видань подаються списком в алфавітному порядку із зазначенням прізвища та ініціалів автора, назви книги чи статті, місця видання, назви видавництва, року видання та обсягу друкованого джерела інформації.

Розв'язання задачі слід супроводжувати поясненням та посиланням на джерело інформації, яке підтверджує правильність наведеного алгоритму розв'язку (підручник, посібник, нормативний акт НБУ).

Контрольну роботу виконують в рукописному, друкованому або комп'ютерному варіанті розбірливо, грамотно, без скорочень (окрім загальнонавчаних). Сторінки мають бути пронумеровані.

Обсяг контрольної роботи у рукописному варіанті — 20–30 сторінок учнівського зошита. Друкований та комп'ютерний варіант роботи оформлюються згідно з вимогами державного стандарту.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБИТ

1. Види банків та умови їх створення в Україні.
2. Форми та способи безготівкових міжгосподарських розрахунків.
3. Вексельна форма розрахунків.
4. Акредитивна форма міжгосподарських розрахунків.
5. Чекова форма міжгосподарських розрахунків.
6. Міжгосподарські розрахунки платіжними вимогами-дорученнями.
7. Міжгосподарські розрахунки платіжними дорученнями.
8. Розрахунки з використанням пластикових карток.
9. Розрахункове обслуговування клієнтів в іноземній валюті.
10. Організація розрахунків готівкою в народному господарстві.
11. Касові операції комерційних банків.
12. Кредитний ризик та способи його мінімізації.
13. Організація кредитних взаємовідносин клієнта з банком.
14. Етапи процесу банківського кредитування.

15. Оцінка кредитоспроможності позичальників.
16. Способи забезпечення повернення банківських кредитів.
17. Споживчі кредити.
18. Поточний кредит.
19. Кредити, пов'язані з вексельним обігом.
20. Міжбанківський кредит та його види.

КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Задача 1

Використовуючи наведені дані, визначте суму активів, зобов'язань, капіталу комерційного банку: цінні папери власного боргу — 124; міжбанківські кредити отримані — 564; кореспондентські рахунки інших банків — 22; строкові депозити клієнтів — 2275; нерозподілений прибуток — 232; цінні папери, придбані — 540; кошти до запитання клієнтів — 3876; кореспондентський рахунок в НБУ — 1110; кредити, надані клієнтам — 5061; каса — 2297; загальні резерви — 1518; статутний капітал — 1900; кредити, отримані від НБУ — 65; основні засоби — 756; міжбанківські кредити надані — 767; кореспондентські рахунки в інших банках — 45.

Задача 2

Кондитерська фабрика розраховується з Київенерго за електроенергію періодичними перерахуваннями фіксованої суми платежу (виходячи з плану). Споживання електроенергії в першому кварталі передбачено в сумі 270000 грн. Періодичність перерахування фіксованих платежів за угодою — один раз на 7 днів (4, 11, 18, 25-го числа кожного місяця).

Фабрика протягом січня місяця виписала 4 платіжних доручення і перерахувала на поточний розрахунок Київенерго платежі в обумовлених розмірах і в обумовлені строки.

Вартість фактично використаної електроенергії за січень склала 86200 грн.

Визначити:

- а) розмір періодичного перерахування коштів кондитерською фабрикою Київенерго, який повинен бути перерахований за кожний платіжний період I-го кварталу;
- б) зробити перерахунок між Київенерго і фабрикою за січень;
- в) відкоригувати розмір першого перерахування коштів у лютому місяці.

Задача 3

Підприємство “А” і підприємство “Б” здійснюють взаємні поставки продукції і уклали угоду про розрахунки за сальдо зустрічних вимог. Розрахунковий період згідно з угодою передбачений 10 днів. Звірку розрахунків покладено на підприємство “Б”.

За період з 1–10 жовтня поставки продукції підприємством “А” підприємству “Б” становили 70800 грн. За цей же період підприємство “Б” поставило підприємству “А” продукції на 82400 грн.

Визначити:

- сальдо взаємних вимог станом на 11 жовтня;
- які платіжні документи і яке підприємство надасть до банку;
- % заліку за першу декаду жовтня.

Задача 4

Регулятивний капітал комерційного банку становить 9800 тис. грн, норматив адекватності капіталу – 14,5 %. Перелік найкрупніших позичальників банку (враховуючи 100 % позабалансових зобов'язань) включає в себе (тис. грн):

Позичальник	Залишок заборгованості	Позичальник	Залишок заборгованості
Підприємство “А”	1600	Підприємство “D”	2100
Підприємство “B”	2400	Підприємство “E”	1900
Підприємство “C”	2200	Підприємство “F”	960

Визначити:

- дотримання банком нормативу “великих” кредитних ризиків.

Задача 5

За даними балансу підприємства, тис. грн:

1. Оборотні активи	2900
2. Кошти в касі	40
3. Кошти на поточних рахунках	200
4. Абсолютно ліквідні активи	250
5. Запаси і витрати	2050
6. Поточні (короткострокові) зобов'язання	1000

Обчислити:

- коефіцієнт миттєвої ліквідності;
- коефіцієнт поточної ліквідності;
- коефіцієнт загальної ліквідності підприємства.

Задача 6

Є такі балансові дані, подані до банку підприємством, тис. грн:

1. Власний капітал підприємства	1000
2. Необоротні активи	400
3. Зобов'язання — всього,	800
у т. ч. поточні зобов'язання	600

Визначити:

- коефіцієнт маневреності;
- коефіцієнт незалежності.

Задача 7

Банк надав клієнту кредит у розмірі 140 тис. грн на строк 30 днів за річною ставкою 30 %.

Визначити:

- суму процентних платежів клієнта банку;
- загальний розмір боргу клієнта банку.

Задача 8

Підприємство, яке має заборгованість за позичками під заставу векселів, надало банку такі дані станом на 01.10 поточного року:

1. Загальна вартість векселів,	3000
з них високоліквідні векселі	2500
2. Питома вага вартості векселів, які кредитуються, на загальну суму	70
3. Фактична заборгованість за позичками під заставу векселів	1000
4. Встановлений банком ліміт кредитування на квартал	1200

Визначити:

- розмір додаткового кредиту під заставу комерційних векселів.

Задача 9

Банк врахував комерційний вексель номінальною вартістю 3000 грн за 70 днів до терміну оплати. Проста облікова ставка 24 %. Кількість днів у році — 360. Темп місячної інфляції становить 4 %.

Визначити:

- суму дисконту;
- вартість векселя при врахуванні.

Задача 10

Переказний вексель номінальною вартістю 700 грн з терміном погашення 10.11. поточного року комерційний банк прийняв до врахування 29.09. Облікова ставка на момент врахування — 45 %.

Визначити:

- а) суму дисконту;
- б) за якою ціною буде врахований вексель.

Задача 11

Банк видав довгостроковий кредит у розмірі 1800 тис. грн строком на 4 роки під 15 % річних.

Визначити:

- а) суму процентних платежів клієнта за користування кредитом;
- б) загальну суму боргу клієнта перед банком.

Задача 12

Згідно з угодою банк 15 січня відкрив підприємству кредитну лінію на суму 450000 грн строком на 6 місяців з умовою сплати 20 % річних.

Розмір комісії — 0,5 %, штраф за невикористані кошти — 1 %.

16 січня за рахунок кредиту було оплачено розрахункові документи, що надійшли на ім'я підприємства, на суму 60 тис. грн;

5 лютого — на 280 тис. грн;

7 квітня — на 80 тис. грн;

5 травня — на 20 тис. грн.

5 червня підприємство-позичальник погасило використаний кредит разом з нарахованими процентами.

Визначити:

- а) загальний обсяг доходу банку від здійснення операції.

Задача 13

Банк купив у підприємства “Фортуна” право на вимогу боргу без права регресу. Розмір вимоги — 100 тис. грн. Процент за використання кредитом — 40 % річних. Розмір авансу, що його потрібно перерахувати клієнтові за умовами договору, — 60 %.

Покупець продукції часто затримує платежі підприємству “Фортуна”, тому банк включає ризик за несвоєчасність одержання коштів

від платника у розмірі 2 процентних пунктів до плати за обслуговування підприємства “Фортуна”.

Строк документообігу між банками платника і постачальника – 2 дні. Плата за обслуговування – 1 %.

Визначити:

- а) розмір комісійної винагороди;
- б) загальний дохід банку від обслуговування підприємства “Фортуна”.

Задача 14

Підприємство уклало з банком спеціальний договір, згідно з яким банк купує в клієнта права на вимогу боргу. Сума боргу становить 500 тис. грн, процент за короткостроковими кредитами – 30 % річних. Строк документообігу – до 5 днів, плата за обслуговування – 0,5 %. Розмір попередньої оплати дебіторських рахунків за умовами договору становить 70 %.

Визначити:

- а) яку суму грошей одержить підприємство в момент переуступлення боргу банку;
- б) розмір плати за користування кредитом;
- в) розмір комісійної винагороди за виконання факторингової послуги;
- г) загальний дохід банку від факторингового обслуговування.

Задача 15

Згідно з угодою між банком і підприємством про контокорентний кредит ліміт кредитування на квітень встановлено в сумі 1000 грн, процент за контокорентним кредитом – 30 % річних. Сплата процентів за кредит здійснюється раз на місяць, а саме – першого числа наступного місяця. Сума процентів за березень – 200 грн.

Станом на 1 квітня залишок коштів на рахунку клієнта становив 5600 грн.

Протягом квітня рух коштів по рахунку становив:

Дата	Надходження	Видатки	Дата	Надходження	Видатки
01.04.	–	5000	15.04.	400	1000
02.04.	400	1900	24.04.	600	1500
05.04.	–	1200	28.04.	-	400
10.04.	3000	-			

Визначити:

- а) розмір залишку коштів на рахунку клієнта на кінець квітня;
- б) середньозважене дебетове сальдо за контокорентним рахунком;
- б) доходи банку від здійснення операції.

Задача 16

Банк здав у оренду підприємству устаткування вартістю 360 тис. грн. Строк угоди 4 роки, лізинговий процент — 10 %, а періодичність лізингових внесків — 1 раз на місяць.

Визначити:

- а) розмір мінімального лізингового платежу;
- б) розмір лізингового внеску.

Задача 17

Підприємство уклало з банком угоду про одержання контокорентного кредиту. Ліміт кредитування на квартал встановлений у розмірі 500 тис. грн.

У першому місяці кварталу на поточному рахунку були проведені такі операції (тис. грн): платежі — 150; надходження 100. В другому відповідно: 600 і 500; у третьому 200 і 350. Кредитове сальдо поточного рахунку на початок кварталу становило 30.

Процентна плата встановлена на рівні 36 % річних.

Дебетове сальдо на поточному рахунку було протягом 38 днів у середньому 180 тис. грн на кінець дня.

Визначити:

- а) заборгованість клієнта перед банком на кінець кожного місяця;
- б) плату за контокорентний кредит в цілому за квартал.

Задача 18

Є наступні звітні дані:

Група кредитів	Заборгованість, тис. грн.	Вартість застави (з урахуванням коефіцієнта коригування)
Стандартні	2400	700
Під контролем	600	350
Субстандартні	300	200
Сумнівні	200	50

Визначити:

- а) розмір резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями;
- б) вказати напрями використання коштів резерву за стандартними і нестандартними кредитами.

Задача 19

Кредитний портфель комерційного банку характеризується такими даними, тис. грн:

- стандартних кредитів — 2400;
- кредитів під контролем — 600;
- субстандартних кредитів — 300;
- сумнівних кредитів — 200.

Вартість майна, яка враховується банком при розрахунку розміру страхового резерву, за стандартними кредитами становить 700 тис. грн; за кредитами під контролем та субстандартними відповідно 350 та 200 тис. грн.

Визначити:

- а) загальну суму резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Задача 20

Підприємство подало до банку кредитну заявку, в якій міститься така інформація, тис. грн:

1. Надходження імпортової сировини	2500
2. Витрати імпортової сировини за місяць	450
3. Власний капітал підприємства	900
4. Потрібна позичка за заявкою	2500

Визначити:

- а) в якій сумі може бути видана позичка;
- б) граничний термін користування кредитом;
- в) яку форму забезпечення повернення позики доцільно передбачити;
- г) порядок погашення кредиту.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Види банків і умови їх створення в Україні.
2. Форми і способи безготівкових міжгосподарських розрахунків.
3. Вексельна форма розрахунків.
4. Акредитивна форма міжгосподарських розрахунків.
5. Чекова форма міжгосподарських розрахунків.
6. Міжгосподарські розрахунки платіжними вимогами-дорученнями.
7. Міжгосподарські розрахунки платіжними дорученнями.
8. Розрахунки з використанням пластикових карток.
9. Розрахункове обслуговування клієнтів в іноземній валюті.
10. Організація розрахунків готівкою в народному господарстві.
11. Касові операції комерційних банків.
12. Кредитний ризик і способи його мінімізації.
13. Організація кредитних взаємовідносин клієнта з банком.
14. Етапи процесу банківського кредитування.
15. Оцінювання кредитоспроможності позичальника.
16. Способи забезпечення повернення банківських кредитів.
17. Споживчі кредити.
18. Іпотечний кредит.
19. Кредити, пов'язані з вексельним обігом.
20. Міжбанківський кредит і його види.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ СТУДЕНТІВ

1. Банківська система України, її склад і функції окремих ланок.
2. Види банків та їх класифікація.
3. Умови створення комерційних банків в Україні.
4. Порядок реєстрації комерційних банків в Україні.
5. Порядок ліцензування банківської діяльності в Україні.
6. Принципи діяльності комерційних банків в Україні.
7. Організаційна структура сучасного комерційного банку.
8. Активні операції комерційних банків.
9. Пасивні операції комерційних банків.
10. Платіжний оборот, його склад та структура.
11. Безготівковий платіжний оборот, його склад та структура.
12. Організація розрахунково-касового обслуговування клієнтів.
13. Види та порядок відкриття банками рахунків для обліку коштів клієнтів.

14. Види платіжних інструментів та вимоги до них.
15. Форми безготівкових розрахунків.
16. Вексельна форма розрахунків.
17. Види векселів.
18. Вимоги до оформлення комерційних векселів.
19. Банківські операції з комерційними векселями у сфері розрахунків.
20. Міжгосподарські розрахунки з використанням покритого акредитиву.
21. Міжгосподарські розрахунки з використанням непокритого акредитиву.
22. Чекова форма розрахунків.
23. Вимоги до оформлення чекових книжок та розрахункових чеків.
24. Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями.
25. Вимоги до оформлення платіжних вимог-доручень.
26. Вимоги до оформлення платіжних доручень.
27. Розрахунки платіжними дорученнями.
28. Способи платежу при безготівкових розрахунках.
29. Розрахунки шляхом періодичних перерахувань фіксованої суми коштів одному одержувачу.
30. Розрахунки шляхом заліку взаємних вимог.
31. Види пластикових карток та їх особливості.
32. Розрахунки з використанням корпоративних пластикових карток.
33. Переваги та недоліки окремих форм міжгосподарських розрахунків для постачальника і покупця.
34. Міжбанківські розрахунки.
35. Організація готівкових міжгосподарських розрахунків в Україні.
36. Документарне оформлення касових операцій суб'єктів господарювання.
37. Встановлення лімітів залишку готівки в касах суб'єктів господарювання.
38. Порядок здавання готівки в каси комерційних банків.
39. Касові операції комерційних банків.
40. Операційна каса банку та порядок її функціонування.
41. Документарне оформлення касових операцій банку.
42. Прогнозування комерційними банками потреби в готівці.

43. Контроль за дотриманням касової дисципліни суб'єктами господарювання.
44. Види кредитів комерційних банків.
45. Форми банківського кредиту.
46. Кредитний ризик та способи його мінімізації.
47. Лімітування кредитів як спосіб захисту від кредитного ризику.
48. Диверсифікація портфелів банку як спосіб захисту від кредитного ризику.
49. Загальні умови організації кредитних взаємовідносин клієнта з банком.
50. Основні етапи процесу кредитування.
51. Оцінка кредитоспроможності позичальника-юридичної особи.
52. Оцінка кредитоспроможності позичальника-фізичної особи.
53. Оцінка кредитоспроможності банку-позичальника.
54. Заставне право банку та способи його реалізації.
55. Гарантія як форма забезпечення зобов'язань позичальника перед банком.
56. Страхування кредитних операцій у страхових компаніях.
57. Створення та використання резерву на покриття можливих втрат за кредитними операціями.
58. Регулювання Нацбанком кредитного ризику за операціями комерційних банків за допомогою економічних нормативів.
59. Способи видачі та погашення кредиту.
60. Документарне оформлення видачі позички банком. Кредитний договір.
61. Кредитування шляхом відкриття кредитної лінії.
62. Разові кредити.
63. Гарантійні (резервні) кредити.
64. Плата за користування банківським кредитом.
65. Проблемні позички і банківський контроль.
66. Споживчі кредити.
67. Кредитна картка як форма кредитування споживчих потреб населення.
68. Контокорентний кредит.
69. Овердрафтний кредит.
70. Вексельний кредит.
71. Кредити, пов'язані з вексельним обігом.
72. Обліковий кредит.
73. Авальний кредит.

74. Кредит під заставу комерційних векселів.
75. Міжбанківський кредит та його види.
76. Кредити, що їх купують комерційні банки через кредитні тендери.
77. Кредити овернайт через постійно діючу лінію рефінансування НБУ.
78. Іпотечний кредит.
79. Консорціумний кредит.
80. Факторингове обслуговування та його вартість.
81. Лізингові операції та їх вартість.
82. Обслуговування операцій клієнтів з пластиковими картками.
83. Організація міжбанківських кореспондентських відносин.
84. Види та порядок відкриття та функціонування валютних рахунків клієнтів.
85. Розрахункове обслуговування клієнтів в іноземній валюті.
86. Документарний акредитив як форма міжнародних розрахунків.
87. Банківський переказ, відкритий рахунок як способи міжнародних розрахунків.
88. Інкасо як форма міжнародних розрахунків.
89. Переваги та недоліки окремих форм міжнародних розрахунків для імпортера та для експортера.
90. Валютні кредити.

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ

Тема 1. Організація кредитного процесу в банку

1.1. Принципи й умови кредитування

Важливе значення для ефективної організації кредитних відносин між банками і клієнтами мають принципи банківського кредитування. Банківське кредитування здійснюється за такими принципами:

- зворотність
- строковість;
- цільовий характер;
- забезпеченість;
- платність кредиту.

Принцип зворотності визначається сутністю позики. Реалізація цього принципу означає, що кошти, надані у вигляді позики, слугують

лише тимчасовим джерелом поповнення обігових коштів, або коштів, призначених на капітальні вкладення підприємства, та по закінченні визначеного терміну повинні бути повернені комерційному банку. В свою чергу, це визначає такий **принцип, як строковість**. Позичка має бути повернена в заздалегідь обумовлений термін, згідно з зазначеними в угоді зобов'язаннями позичальника. Ці терміни визначаються фактичними строками обігу кредитних коштів на підприємствах, які отримали позичку. Повернення та строковість кредитування стимулюють раціональне використання грошових коштів. Необхідність погашення позики в визначений термін сприяє найбільш ефективному використанню отриманого кредиту та дає змогу комерційному банку виконати свої зобов'язання перед клієнтами, кошти яких він використовує як запозичені ресурси.

Від дотримання принципів строковості та повернення кредиту залежить можливість надання нових позичок, оскільки одним із ресурсів кредитування є повернені раніше видані позички. Порушення цих принципів кредитування призводить до перетворення строкової заборгованості за позичками у прострочену. При порушенні строків повернення і наявності прострочених позичок нові кредити, як правило, не надаються.

Цільовий характер кредитування припускає вкладання позичкових коштів у конкретні господарські процеси, проекти, заходи. Кредит надається позичальнику, як правило, на конкретну ціль, а не тому що в нього виникла нагальна потреба в коштах. Від дотримання цього принципу багато в чому залежить своєчасність повернення позички, тому що тільки реалізація цілі, на яку одержано кредит, може забезпечити необхідні грошові кошти для погашення боргу.

Принцип забезпеченості позичок має захистити інтереси банку, не допустити збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника. Він означає, що проти заборгованості за позичками, яка відображається в пасиві балансу клієнта-боржника, має бути певне майно (товари або цінні папери), яке враховується в активі його балансу, або зобов'язання третьої особи погасити борг банку (гарантії, поручительства тощо). Забезпеченість надаваних банком позик зменшує ризик отримання збитків, оскільки при дотриманні цього принципу гарантує повернення позичених коштів. Розмір та види забезпечення залежать від фінансового становища позичальника, умов позики, відносин з позичальником.

Деякі кредити можуть надаватися і без забезпечення, якщо банк на це дає свою згоду.

Такі кредити в банківській практиці кредитування називаються бланковими. Відсутність забезпечення може бути зумовлена як об'єктивними причинами, коли економічна природа кредиту не передбачає вкладення коштів у матеріальні цінності (наприклад, кредити на виплату заробітної плати, на виставлення акредитивів тощо), так і суб'єктивними, коли банк іде на це свідомо, страхуючи свій підвищений ризик високими позичковими процентами.

У процесі кредитування клієнтів банк вимагає не тільки повернення одержаної позички, а й сплати процента за користування нею. Реалізація цієї вимоги означає здійснення **принципу платності кредиту**. В умовах ринкових відносин процент є об'єктивним супутником кредиту, його складовою ланкою, оскільки кредитна операція — це акт комерційного продажу на певний час грошових коштів. За рахунок процентів банки покривають свої витрати і одержують прибуток. Процент є також одним із засобів управління сукупним грошовим оборотом, що застосовується центральним банком країни. Процент — це ціна позики, яка формується з урахуванням попиту та пропозиції, що склалася на грошовому ринку на позичкові кошти.

Відсоткові ставки визначаються терміном використання позики, ризиком неплатежеспроможності позичальника, характером наданого забезпечення, рівнем окупності кредитованого проекту, рівнем відсоткових ставок банків та іншими факторами, та встановлюється диференційовано по кожній кредитній угоді.

Відсоткові ставки позики можуть бути фіксованими та плаваючими, це також визначається умовами кредитного договору. Фіксовані відсоткові ставки залишаються незмінними на весь час дії угоди. Плаваючі ставки коливаються в межах умов грошового ринку і, як правило, знаходяться в залежності від облікової ставки Центрального банку. Окрім того, на їх розмір впливають відсотки по депозитам, попит та пропозиція на кредитні ресурси, а також стан економіки та фінансів позичальника. Залежно від зміни цих складових, банк може переглядати умови кредитної угоди з обов'язковим повідомленням позичальника.

У випадку несвоєчасної виплати відсотків за використання кредиту, через відсутність коштів на поточному рахунку позичальника, банк має право стягувати пеню за кожний день прострочки платежу в розмірі, який визначається кредитною угодою...

Здійснення кредитних операцій комерційних банків має відповідати певним вимогам і умовам.

Кредити видаються тільки в межах наявних ресурсів, що є в розпорядженні банку. Про кожний випадок надання позичальнику кредиту в розмірі, що перевищує 10 % власного капіталу (великі кредити), комерційний банк мусить повідомити Національний банк України. Сукупна заборгованість за кредитами, врахованими векселями, та 100 % суми позабалансових зобов'язань, виданих одному позичальнику, не може перевищувати 25 % власних коштів комерційного банку.

Загальний розмір кредитів, наданих банком, стосовно всіх позичальників, з урахуванням 100 % позабалансових зобов'язань банку, не може перевищувати восьмикратного розміру власних коштів банку.

Кредитування позичальників має здійснюватися з додержанням комерційним банком економічних нормативів регулювання банківської діяльності та вимог НБУ щодо формування обов'язкових, страхових і резервних фондів.

Позички надаються всім суб'єктам господарювання незалежно від форми власності за умови, що позичальник є юридичною особою, зареєстрованою як суб'єкт підприємництва, або фізичною особою.

Рішення про надання кредиту приймається колегіально (кредитним комітетом (комісією) банку, відділення, філії) й оформлюється протоколом.

Кредитування здійснюється в межах параметрів, визначених політикою банку, які включають: пріоритетні напрями в кредитуванні; обсяги кредитів та структуру кредитного портфеля; граничні розміри кредиту на одного позичальника; методику оцінки фінансового становища та кредитоспроможності позичальника; рівень процентної ставки тощо.

Кредити надаються тільки на комерційних засадах з додержанням таких умов:

- оцінки установою банку кредитоспроможності позичальника, фінансової стабільності, рентабельності, ліквідності;
- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;
- позичальник повинен надати певне забезпечення під кредит, а в деяких випадках брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу.

Окрім того, для забезпечення своєї платоспроможності банк повинен створювати резерви для покриття можливих втрат від активних операцій, забезпечувати певну якість банківського менеджменту.

При здійсненні оцінки фінансового становища позичальника – фізичної особи мають бути враховані:

- соціальна стабільність клієнта, тобто наявність власної нерухомості, рухомого майна, цінних паперів тощо, постійної роботи;
- сімейне становище клієнта;
- вік та здоров'я клієнта;
- доходи і витрати клієнта;
- інтенсивність користування банківськими позичками у минулому та своєчасність їх погашення і процентів за ними, а також користування іншими банківськими послугами;
- зв'язки клієнта у діловому світі тощо.

Головним джерелом інформації про фінансове становище потенційного позичальника є його звітність: баланс, звіт про прибутки і збитки, звіт про наявність майна, а також розрахунки певних показників, зроблених на підставі цієї звітності. Але це не вичерпує усіх відомостей про клієнта. Є ще інші джерела, до яких належать архіви банку, інформація від інших фінансово-кредитних установ, економічна преса тощо.

Банк-кредитор має право вимагати у клієнта список банків і фінансових установ, з якими він має і мав відносини в минулому. Він повинен з'ясувати питання про стан поточних розрахунків клієнта з постачальниками, своїми працівниками.

Тільки на підставі результатів ретельної аналітичної роботи банк робить висновки про здатність клієнта повертати борги, а отже, і про можливість укладання з ним кредитної угоди.

Банки можуть надавати бланкові кредити (незабезпечені майном та іншими формами), але тільки в межах власних коштів і лише клієнтам зі стійким фінансовим становищем та інсайдерам банку, в сумі, що не перевищує 40 % номінальної вартості акцій банку, що перебувають в їхній власності.

Банки не можуть надавати кредити: на покриття збитків господарської діяльності позичальника; на формування та збільшення статутного фонду клієнта; на внесення клієнтом платежів у бюджет і позабюджетні фонди (за винятком кредитування по контокорентному рахунку); підприємствам, проти яких порушено справу про банкрутство; підприємствам, у контрактах яких не передбачено страхування можливих втрат від непостачання товарно-матеріальних цінностей; підприємствам, які мають прострочену заборгованість за раніше отриманими позичками і несплаченими процентами.

1.2. Основні форми і функції кредиту

А) Загальна характеристика кредитної системи.

Кредит як об'єкт дослідження складається з елементів, пов'язаних між собою специфічними відносинами. Такими елементами є насамперед суб'єкти кредитних відносин — кредитор та позичальник. Кредитор — сторона кредитних відносин, яка надала позику позичальнику у розмірі та на умовах, передбачених кредитною угодою. Позичальник, сторона кредитних відносин, яка зобов'язана згідно з умовами угоди повернути отриману позичку та сплатити по ній відсотки.

Окрім кредитора та позичальника елементами структури кредитних відносин є об'єкти передачі — те, що передається кредитором позичальнику, а потім здійснює зворотний шлях. Об'єктом передачі в кредитних відносинах виступає позичена вартість як особлива частина вартості.

Суб'єкти кредитних відносин постійно встановлюють між собою стійкі зв'язки, які створюють кредитну систему. Кредитна система складається з різних кредитних інститутів, серед яких головне місце займають: Центральний банк, комерційні банки, спеціалізовані кредитно-фінансові інститути — лізингові та факторингові компанії, брокерські та дилерські фірми, страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові фонди, спеціальні кредитні установи.

Однак за всієї багатоманітності усі кредитні установи діють за стандартною схемою, що дає можливість узагальнити їх основні риси в межах кредитної системи, яка містить такі стадії руху кредитних коштів.

Розміщення кредиту — важливий момент для практики кредитування. В кожному конкретному випадку видачі кредиту, у кредитора повина бути впевненість в тому, що прийняте рішення є найбільш раціональним вкладенням кредитних коштів. Тому кредитор, перш ніж прийняти рішення, ретельно вивчає фінансове становище позичальника та його кредитний проект.

Отримання кредиту позичальником. На цій стадії споживча вартість кредиту як товару переходить в тимчасове користування до безпосереднього споживача — позичальника. Вона проявляється в тому, що позичальник може використовувати позичені кошти для досягнення різноманітних цілей в господарській діяльності, в тому числі і для погашення раніше створених боргів. На цьому етапі про-

являється важлива фундаментальна якість кредиту — за його рахунок позичальник може задовольняти лише свої тимчасові потреби, оскільки кредитор позичає вартість лише на визначений термін.

Використання кредиту — стадія, на якій перехід вартості до тимчасового розпорядника і використовувача кредитних коштів дозволяє йому реалізувати споживчу вартість об'єкта передачі.

Звільнення ресурсів — характеризує завершення кругообігу вартості в господарстві позичальника. Аналогічно тому як акумуляція тимчасово вільних грошових коштів попереджала розміщення коштів кредиторів, так і звільнення вартості в господарстві позичальника дає йому можливість повернути тимчасово запозичену вартість.

Повернення позики — виражає перехід тимчасово запозиченої вартості від позичальника до кредитора. Отримання кредитором вартості, наданої у тимчасове користування, остання стадія руху кредиту.

Таким чином, підбивши підсумок вищесказаного, можна визначити сутність кредитної системи, яка розкривається в її функціональному призначенні. Кредитна система — це сукупність банків та спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які здійснюють мобілізацію грошових коштів і надають їх у позику на основі виконання принципів кредитування.

Виходячи із сутності кредитної системи та принципів її роботи, виділяють найбільш важливі функції кредиту.

Б) Функції кредиту.

Перерозподільна функція. В умовах ринкової економіки ринок позичкових капіталів виступає як своєрідний насос, який акумулює фінансові ресурси в одних секторах грошового ринку, де тимчасово вони звільняються з обігу, і направляє їх в інші, в яких прибутковість вище і є тимчасова потреба в додаткових капіталах у грошовій формі. Перерозподільна функція кредиту дає змогу використовувати капітал з максимальною ефективністю, водночас, вона призводить до структурних змін на макрорівні, які не завжди є оптимальними. Це наочно видно на прикладі України, де перелив капіталу із сфери виробництва в сферу обігу набрав загрозливого і руйнівного характеру.

Економія витрат обігу. Практична реалізація цієї функції безпосередньо впливає із економічної сутності кредиту, джерелом якого є фінансові ресурси, які тимчасово звільняються в процесі обігу промислового і торгового капіталу. Тимчасовий розрив між надход-

женням та використанням грошових коштів суб'єктів господарської діяльності може визначити не тільки їх надлишок, але і їх нестачу. Саме тому отримали таке широке застосування позики на поповнення тимчасової нестачі власних обігових коштів, які використовуються практично усіма позичальниками і які значно прискорюють процес обігу, і таким чином здійснюють економію загальних витрат обігу капіталу.

Концентрація капіталу. Процес концентрації капіталу є неодмінною умовою стабільного розвитку економіки та пріоритетною метою будь-якого суб'єкта господарювання. Важливу роль у вирішенні цього завдання відіграють кредитні кошти. Вони в короткий термін дають змогу розширити обсяги виробництва і таким чином отримати додатковий прибуток.

Обслуговування товарообігу. В процесі реалізації цієї функції кредитна система активно впливає на прискорення не тільки товарного, але і грошового обігу, зменшуючи в обігу кількість готівки.

В) Форми кредиту.

Кредит надається в двох основних формах — грошовій та товарній. Відповідно розрізняють банківський та комерційний кредит.

Банківський кредит видається в грошовій формі і оформлюється кредитною угодою, яка укладається між комерційним банком та позичальником.

Комерційний кредит надається у товарній формі. Суб'єктами таких кредитних відносин, як правило, є партнери по бізнесу, які зав'язані між собою умовами угоди поставки. Продавець (постачальник) надає кредит покупцю у формі відстрочки платежу за товарну поставку. Такий кредит оформлюється векселем — простим чи переказним.

Простий вексель — це безумовне зобов'язання покупця сплатити борг у зазначений термін.

Переказний вексель — це розпорядження кредитора своєму боржнику сплатити борг третій особі.

До закінчення терміну обігу вексель може використовуватись як засіб платежу і обігу в розрахунках між суб'єктами господарювання. Він передається від покупця до продавця на основі індосаменту (передаточного надпису на зворотній стороні векселя). Як будь-який інший цінний папір, вексель має свою номінальну та курсову вартість. Особливість вартості векселя полягає в тому, що його курсова вартість завжди нижче номінальної. Тому вексель обертається за курсо-

вою вартістю, а погашається за номінальною. Доход за векселем сплачується у формі дисконту, який отримує кредитор від позичальника. Розмір дисконту розраховується залежно від загальної доходності векселя та терміну, який залишився до його погашення.

1.3. Характеристика загальних умов отримання кредиту

Для отримання кредиту позичальник звертається до банку з кредитною заявкою, до складу якої входить певний пакет документів. Склад необхідних документів залежить від характеру кредитної операції, і для різних клієнтів він може бути різним.

Кредити надаються на підставі укладеної між банком і позичальником кредитної угоди (договору). До укладання кредитного договору банк повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника, здійснити експертизу проекту чи господарської операції, що пропонується для кредитування, визначити ступінь ризику для банку та структуру майбутньої позички (сума, строк, процентна ставка тощо).

У кредитному договорі передбачаються: мета, сума, строк, порядок, форма видачі і погашення кредиту, форма забезпечення зобов'язань позичальника, процентна ставка, порядок і форма сплати процентів й основного боргу, права, зобов'язання, відповідальність сторін щодо надання і погашення кредитів; перелік відомостей, розрахунків та інших документів, необхідних для кредитування, періодичність їх подання банку; можливість проведення банком перевірок на місці, наявності і стану зберігання заставного майна тощо. Зміст кредитного договору визначається сторонами залежно від конкретної кредитної операції.

При виникненні у позичальника тимчасових фінансових труднощів з об'єктивних причин та неможливості у зв'язку з цим погашення кредиту в строк, установлений кредитним договором, банк може в окремих випадках надати позичальнику відстрочку (продлонгацію) погашення боргу зі зміною кінцевого строку погашення кредиту. Продлонгація кредиту оформлюється додатковою угодою до кредитного договору.

Банківське кредитування здійснюється із застосуванням таких позичкових рахунків: простий, спеціальний, контокорентний.

Простий позичковий рахунок є найпоширенішою формою банківського строкового кредитування. На ньому може бути тільки активне (дебетове) сальдо, кожний факт видачі і погашення кредиту

оформлюється відповідними документами клієнта або банку (платіжне доручення, розпорядження кредитного відділу банку операційно-му відділу тощо).

Спеціальний позичковий рахунок застосовується банком в окремих випадках, наприклад, при кредитуванні позичальника під заста-ву векселів.

Він є формою обліку позичок до запитання. Якщо на цьому рахунку виникає кредитове сальдо, воно в той самий день має бути зараховане на поточний рахунок позичальника. Погашення кредиту може здійснюватися як за платіжними дорученнями позичальника, так і шляхом зарахування коштів, які надходять на користь позичальника від боржників за векселями, в кредит спеціального позичкового рахунку. Банк має право стягнути заборгованість за спеціальним позичковим рахунком у будь-який час без попередження клієнта, але це має бути передбачено кредитною угодою.

Конткорентний рахунок — це активно-пасивний рахунок, на якому обліковуються всі операції банку з клієнтом. На ньому відбивають, з одного боку (за дебетом), заборгованість клієнта перед банком і всі платежі з рахунку за дорученням клієнта, а з іншого (за кредитом) — надходження коштів клієнту у банк від платників.

Конткорентний рахунок поєднує в собі позичковий рахунок з поточним і може мати дебетове або кредитове сальдо. Операції на ньому здійснюються за допомогою письмових доручень клієнта. Клієнт банку з цього рахунку отримує кредит по оведрафту. Тобто кредит в розмірі дебетового залишку на рахунку.

Банк здійснює контроль за виконанням позичальниками умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням і сплатою процентів за ним. При виникненні певних порушень умов кредитного договору з боку позичальника банк має право застосовувати економічні і правові санкції.

У разі погіршення економічного стану позичальника використання ним кредиту не за цільовим призначенням, ухилення від контролю банку, надання недостовірної звітності й запущеності бухгалтерського обліку, несвоєчасного повернення кредиту, а також у випадку, коли наданий кредит виявляється незабезпеченим, банк має право пред'явити вимогу про дострокове стягнення кредиту і процентів за ним, у тому числі шляхом спрямування стягнення на забезпечення в установленому законодавством порядку.

Якщо виявлені факти використання кредиту не за цільовим призначенням, банк має право достроково розірвати кредитний договір, що є підставою для стягнення всіх коштів у межах зобов'язань позичальника за кредитним договором.

При несвоєчасному погашенні боргу за кредитами та процентами і ненаданні банком пролонгації погашення кредиту він має право на застосування штрафних санкцій у розмірах, передбачених кредитним договором.

У разі відмови позичальника від оплати боргів за позичками банк стягує борги в претензійно-позовному порядку.

Якщо позичальник систематично не виконує зобов'язань щодо сплати боргу відповідно до кредитної угоди, банк може звернутися у передбаченому законом порядку із заявою про порушення справи про банкрутство.

З метою прискорення розрахунків за простроченими кредитами банк може використовувати такі форми, як переуступлення права вимоги та переведення боргу іншій особі.

Згідно зі статтею 197 Цивільного кодексу України в період дії зобов'язань може відбуватися заміна кредитора або боржника. Кредитор (банк) може передавати свої права за зобов'язаннями іншій особі, оформивши це угодою про переуступлення права вимоги. Переуступлення права вимоги оформлюється письмовою угодою з повідомленням про це боржника.

Переведення боргу оформлюється письмовою угодою між первинним боржником і новим боржником. Укладення угоди про переведення боргу можливе тільки за згодою комерційного банку, який видав позику первинному боржнику.

1.4. Форми забезпечення повернення банківських позичок

Під *формою забезпечення повернення банківської позички* слід розуміти конкретне джерело погашення боргу, юридичне оформлення права кредитора на його використання, організацію контролю банку за достатністю даного джерела.

Основною передумовою повернення банківської позички є цільові грошові надходження, дохід, прибуток від реалізації об'єкта, що прокредитований. Але будь-яка кредитна операція пов'язана з певним ризиком. Тобто можлива ситуація, коли позичальник не зможе одержати достатню суму цільових грошових надходжень, доходу, прибутку і тому не забезпечить своєчасного повернення боргу. Для страхування

цього ризику застосовуються певні форми страхування повернення боргу, або певні гарантії.

Отже, в банківській практиці використовується два джерела погашення позичок — первинне і вторинне.

Для фінансово стабільних позичальників, які належать до першокласних клієнтів банку, цілком достатньо закріпити в кредитній угоді первинне джерело погашення позички. Але першокласні клієнти не є домінуючими в загальній масі позичальників, тому в більшості випадків банки змушені застосовувати, поряд з первинними, і вторинні (додаткові) засоби захисту від кредитного ризику, тобто вимагати від позичальників певного забезпечення.

В Україні, згідно з чинним законодавством, банки можуть використовувати такі форми забезпечення позичок:

- застава;
- гарантія;
- переуступлення (цесія) на користь банку вимог і рахунків до третьої особи;
- іпотека;
- страхова угода (поліс).

Застава — це спосіб забезпечення зобов'язання. Найпоширенішою є застава, обумовлена договором, коли боржник добровільно віддає майно в заставу і оформлює це угодою з кредитором.

Заставою може бути забезпечена тільки дійсна вимога. Це означає, що договір застави не має самостійного характеру, тобто його не можна укласти поза договором, виконання якого він забезпечує.

Предметом застави може бути будь-яке майно, яке, відповідно до законодавства України, може бути відчужене заставодавцем, а також цінні папери і майнові права.

Заставне майно мусить мати:

- високу ліквідність, тобто здатність до конвертації в грошові кошти;
- здатність до тривалого зберігання (як правило, протягом терміну користування позичкою);
- стабільні ціни;
- низькі витрати щодо зберігання і реалізації;
- легкий доступ для контролю.

Кредитор-заставотримач має право реалізувати заставне майно, якщо забезпечене ним зобов'язання не буде виконано. У разі невиконання боржником-заставодавцем забезпеченого заставою

зобов'язання кредитор має право отримати задоволення з вартості заставного майна раніше інших кредиторів боржника.

Застава повинна забезпечити не тільки повернення позички, а й сплату процентів і пені за договором. Вартість застави має бути вищою, ніж розмір позички.

Тема 2. Різновиди кредитних операцій

Класифікація кредитів

Залежно від цільового спрямування кредит може бути виробничим та споживчим.

Виробничі кредити використовуються у сфері виробництва та реалізації сукупного суспільного продукту.

Споживчий кредит надається фізичним особам на споживчі цілі, пов'язані з покращанням житлових умов, створенням підсобного домашнього господарства, придбанням товарів у кредит та на задоволення інших потреб.

У свою чергу виробничі та споживчі кредити поділяються на кредити в поточну та в інвестиційну діяльність.

Кредити в поточну діяльність — кредити, надані позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах для придбання поточних активів у разі розриву між часом надходження коштів та здійснення витрат.

Кредити в поточну діяльність включають усі кредити, надані на купівлю сировини та інших виробничих запасів, на сезонні витрати та інші цілі.

До кредитів в поточну діяльність належать:

- розрахунки за овердрафтом;
- кредити за внутрішніми торговельними операціями;
- кредити за експортно-імпортними операціями;
- інші кредити в поточну діяльність.

Кредити в інвестиційну діяльність — кредити надані позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах при здійсненні ними інвестиційних вкладень. До них належать: кредити на будівництво та освоєння землі; кредити на купівлю будівель, споруд, обладнання та землі; на придбання цінних паперів; фінансовий лізинг та ін.

За строками користування кредити розподіляються на:

- *короткострокові*, які надаються терміном до одного року.

- *довгострокові*, які надаються терміном понад один рік. Довгострокові кредити можуть надаватись на відновлення, розширення та створення основних фондів (основного капіталу). Об'єктами кредитування можуть бути капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення вже діючих основних фондів, на нове будівництво, на приватизацію та ін.

За методами надання кредити поділяються на:

- надані у разовому порядку;
- надані відповідно до відкритої відкличної або безвідкличної кредитної лінії.

Відносно термінів погашення кредити поділяються на такі, які погашаються:

- водночас;
- у розстрочку;
- достроково (на вимогу кредитора або згідно з заявою позичальника);
- після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу, тощо).

Залежно від кількості кредиторів кредити можуть бути:

- надані одним банком;
- консорціумні, тобто кредити, що надаються тимчасовими об'єднаннями банків (банківськими консорціумами).

Залежно від видів забезпечення виконання зобов'язань кредити поділяються на такі види:

- кредити, **забезпечені заставою**. Під заставу може прийматися майно (нерухомість, транспортні засоби, космічні об'єкти, товари в обороті або переробці, цінні папери тощо) або майнові права. Заставадцем може виступати як сам позичальник, так і третя особа (майновий поручитель);
- кредити, **забезпечені порукою**, тобто фінансами третьої особи, яка несе перед банком, як правило, солідарну відповідальність разом з боржником;
- кредити, **забезпечені гарантією**, тобто фінансами третьої особи, яка несе перед банком субсидіарну відповідальність разом з боржником;
- кредити з **іншим забезпеченням** (страхування, тощо), яке застосовується як додатковий захід забезпечення повернення кредитів та сплати відсотків;
- **незабезпечені** (бланкові кредити).

Фізичним особам банк надає:

- *Споживчі кредити*, які надаються тільки у національній валюті на *поточні потреби* для придбання товарів довгострокового споживання та для оплати послуг, *в інвестиційну діяльність* — на купівлю та будівництво нерухомості житлового призначення та освоєння землі.
- *Кредити на поповнення платіжних карток міжнародних платіжних систем*, які надаються як у національній, так і в іноземній валюті.

2.2. Види кредитів

Кредитування під забезпечення цінними паперами

Кредитування клієнтів здійснюється банками з урахуванням певних особливостей, що притаманні окремим видам позичок. Найсуттєвішими є особливості надання і погашення таких кредитів: під заставу цінних паперів, контокорентного, споживчого й іпотечного.

В умовах ринкової економіки суб'єкти господарської діяльності володіють значною кількістю державних і підприємницьких цінних паперів, які можуть використовуватися для забезпечення банківських кредитів. *Позички під заставу цінних паперів* — зручна форма кредитних відносин між кредитором і позичальником, бо вони ґрунтуються на відносно нескладній операції прийняття під заставу і визначення вартості цінних паперів. Витрати на зберігання такої застави незначні, оскільки цінні папери зберігаються в банку на окремому рахунку “депо”. Не є трудомісткою й оцінка їхньої заставної вартості. Вона визначається шляхом котирування цінних паперів на фондовому ринку. Одержувачем кредиту може бути будь-яке платоспроможне підприємство, якому на правах власності належать цінні папери зовнішніх емітентів, тобто інших банків, підприємств, органів державної влади.

Перш ніж надати клієнту кредит під заставу цінних паперів, банк повинен з'ясувати:

- якість цінних паперів (тобто справжність і платоспроможність їхніх емітентів);
- можливість реалізації цінних паперів на вторинному ринку (наприклад, не реалізуються на фондовій біржі цінні папери пайових товариств і акціонерних товариств закритого типу);
- котирування цінних паперів на фондовій біржі.

Для одержання позички клієнт надає банку заяву, до якої додає реєстр заставних цінних паперів. У разі позитивного вирішення питання про кредитування між банком і клієнтом укладається кредитна угода і угода про заставу.

Після надання кредиту банк стає власником цінних паперів на термін дії застави. Дивіденди, що надходять по акціях, зараховуються на рахунок клієнта.

Після закінчення строку застави і за відсутності претензій до позичальника банк переоформлює заставні документи і повертає йому цінні папери.

Якщо позичальник неспроможний погасити борг, банк-кредитор може продати цінні папери на фондовій біржі. Одержана сума від реалізації заставних цінних паперів спрямовується на погашення кредиту, а якщо виторг переважає суму заборгованості, різниця спрямовується на поточний рахунок клієнта.

При наданні позички її розмір установлюється в певному проценті від заставної вартості цінних паперів. Цей процент визначається ступенем ризику для банку за кожним цінним папером, що є забезпеченням кредиту. Зокрема, обсяг позики, що надається під заставу державних цінних паперів, установлюється в розмірі 90 % від їхньої заставної вартості; під банківські акції, зареєстровані на фондовій біржі, він може коливатися на рівні 70–80 % вартості акцій, а під котирування цінних паперів підприємницьких структур — на рівні 60–70 % їх заставної ціни.

Надавши позику під цінні папери, банк періодично перевіряє клієнта з метою з'ясування його фінансового становища, а також спостерігає за фінансовим становищем емітентів і ринковою вартістю застави.

Крім того, банк повинен впевнитися в тому, що одержані клієнтом кошти використані на виробничі потреби, а не для купівлі нових цінних паперів. Ця умова спрямована на обмеження біржової спекуляції позичальників і зниження ризику банкрутства клієнтів.

Кредитування під вексель

Вексель (нем. Wechsel — зміна, розмін) письмове боргове зобов'язання, оформлене за нормами особливого (вексельного) законодавства, яке видається позичальником кредитору. Вексель — універсальний платіжний, розрахунковий, кредитний документ, при-

датний для сплати товарів та послуг, надання короткострокових кредитів, переоформлення раніше наданих кредитів.

Простий вексель (соло) — свідоцтво, яке містить письмове безумовне зобов'язання векселедателя сплатити зазначену суму грошей пред'явителю векселя, або особі, яка вказана у векселі, через встановлений строк або по пред'явленні.

Переказний вексель (трата) представляє собою документ, що містить письмову безумовну вказівку векселедателя особі, на яку виставлен вексель (платнику), сплатити зазначену суму грошей держателю векселя або особі, яка вказана у векселі, через встановлений строк або на вимогу.

Платником за простим векселем є векселедатель, за переказним — інша особа, яка бере на себе зобов'язання сплатити вексель в строк і яка є вексельним боржником.

Видаючи простий вексель, векселедатель стає зобов'язаним перед векселедержателем. За переказним векселем зобов'язаним є платник, тому переказний вексель, насамперед, пред'являється платнику для *акцепту* (лат. *assensus* — прийнятий), тобто, для згоди на оплату. Шляхом акцепту платник приймає на себе зобов'язання сплатити переказний вексель. Акцепт оформлюється надписом на векселі (“Акцептован”, “Зобов'язуюсь сплатити”, або іншим рівнозначним словом або фразою) і підписом платника. Таким чином, він стає акцептантом — головним вексельним боржником. За простим векселем векселедатель зобов'язан так як і акцептант за переказним.

Векселедержатель по закінченні встановленого строку може пред'явити вексель до сплати, або, не чекаючи встановленого строку, може передати його іншій особі за допомогою спеціального передаточного надпису — *індосаменту* (лат. *indorsum* — спина) на звороті векселя або на спеціально прикріпленому листі — *аллонже* (фр. *allonge* — надставка), але вже для сплати власного боргу, або він може вексель продати. Продаж векселя до настання строку погашення називається заліком *векселя*; і має за мету негайно отримати гроші.

Платіж за векселем (в межах усієї вексельної суми або тільки її частки) може бути гарантовано третьою особою або однією із осіб, підписавших вексель. Таке вексельне поручництво зветься *аваль* (фр. *aval* — поручництво по векселю); оформлюється гарантійним надписом та підписом аваліста — особи, яка здійснює аваль. Аваль може бути здійснений і за допомогою видачі спеціального документа. За поручительство авалісти беруть плату.

Кредит під заставу векселя. Подібна операція вже згадувалась у розгляді характеру забезпечення кредиту — вексель згадувався як за-сіб забезпечення кредиту.

Під заставу векселя банк може надати разовий кредит. Розмір кре-диту встановлює 60–90 % номінальної суми векселя. Термін креди-ту визначається строком погашення векселя. При здійсненні подібної операції банк ретельно аналізує вексель: правильність юридичного оформлення, платоспроможність векселетримача, а також зміст опе-рації, яка лежить в основі виписки векселя. На векселі банк ставить надпис “Валюта в заставу”, “Валюта в забезпечення”, зберігає вексель до закінчення строку у встановленому порядку.

Кредит під заставу векселя може носити постійний характер. Такий кредит видається зі спеціального судного рахунку в межах наданого позичальнику ліміта кредитування, який окремо встанов-люється по кожному клієнту. Погашення кредиту здійснюється або перерахуванням коштів з поточного рахунка клієнта на судний, або за рахунок платежів по заставним векселям. Спеціальний судний рахунок відкривається тільки солідним клієнтам, які мають велику кількість надійних векселів, строк погашення по яким ще не настав. Найбільш ефективний у взаємовідносинах банку з торговельними та постачально-посередницькими підприємствами.

Дисконтний кредит. Банки досить часто облікують векселі. Це одна із найстаріших традиційних банкових операцій. Здійснюється через індосамент (передаточний надпис на векселі). Тримач векселя в момент заліку отримує вексельну суму за мінусом залікового відсот-ка або дисконту. Оскільки тримач векселя отримує гроші, не чекаю-чи строку погашення, то фактично він отримує від банку кредит.

Акцептний кредит

Банк часто буває акцептантом, тобто платником по переказному векселю. Акцептний кредит, на відміну від дисконтного, не приймає характеру кредиту, а є лише гарантією, наданою банком. Акцептуя вексель, банк гарантує здійснення платежу точно в зазначений тер-мін. Векселетримач вносить вексельну суму в банк до настання стро-ку платежу по векселю (зазвичай за 1–2 дні), а також сплачує комісію за акцепт (зазвичай 0,5 % від суми).

Авальний кредит

Банки й інші кредитні установи часто виступають авалістами (поручителями по векселю). За видачу вексельного поручительства банк стягує плату, так званий надписний відсоток. У випадку надання авального кредиту, також як і при акцептному кредиті, мова йде не власне про позику, а лише про гарантії, які надаються банком на погашення вексельної суми або її частини.

Відмітимо, що три останні форми кредиту (особливо акцептний і авальний) носять характер опосередкованого кредитування, безпосередньо не мають справи з наданням додаткових коштів у тимчасове користування позичальнику.

Форфетирування

Форфетирування (от фр. а *forfait* — повністю) — покупка банком у експортера (кредитора) комерційних векселів, акцептованих імпортером, чи банком імпортера, строк за яким ще не наступив, виключаючи можливість регресу (повернення вимоги про стягнення боргу) на попередніх боржників. Вексель передається банку (форфейтору). Власник векселя (експортер) отримує відразу суму борга за мінусом облікової ставки форфетирування, котра зазвичай вище, ніж за іншими формами кредитування. Величина ставки залежить від категорії боржника, строків кредиту, валюти. По настанні строків платежу вексель пред'являється боржнику від імені форфейтора.

Зовні операція форфетирування схожа на операцію обліку векселя, але відрізняється обсягом прав і обов'язань форфейтора і покупця векселя. Форфейтор не має права регресу до продавця векселя, в той час як власник векселя має право вимагати виплати по векселю в усіх осіб індосаментного ряду (осіб зазначених на векселі).

Найчастіше ця операція застосовується в зовнішній торгівлі. Векселі купуються на великі суми і на тривалі строки (від 6 місяців до 5 років). Форфетирування зазвичай застосовується як разова операція, пов'язана з купівлею-продажем одного векселя.

Особливості надання кредиту з контокорентного рахунку.

Кредит за овердрафтом

Комерційні банки використовують таку форму економічних відносин з клієнтами, як *контокорентний кредит*. Він надається в національній або іноземній валюті відповідно до потреб клієнта в обсязі, який не перевищує встановлений ліміт. Для цього клієнту відкри-

вається контокорентний рахунок (поточний рахунок з овердрафтом). На ньому щоденно відбиваються всі платежі клієнта і надходження на його адресу коштів.

Оскільки суми платежів і надходжень, як правило, не збігаються, на поточному рахунку виникає або дебетове, або кредитове сальдо (залишок). Дебетове сальдо (овердрафт) свідчить про нестачу у клієнта власних коштів для забезпечення поточних платежів, і він мусить домовлятися з банком про надання контокорентного кредиту. Кредитове сальдо означає, що клієнт має на поточному рахунку певну суму власних коштів.

Контокорентний рахунок відкривається клієнтам, з якими банк має тривалі й міцні відносини і які відчувають регулярну потребу в банківському кредиті. Цей рахунок насамперед застосовується для підприємств з високою кредитною репутацією.

Контокорентний кредит використовується тільки для фінансування поточного виробництва й обігу і не спрямовується на фінансування інвестицій. Процес кредитування оформлюється кредитною угодою між банком і клієнтом. Наявність дебетового сальдо на контокорентному рахунку означає, що банк видав клієнту кредит.

За користування контокорентним кредитом банк стягує з клієнта плату, яка складається з процентів, нарахованих на дебетові залишки контокорентного рахунку, і комісійних платежів (оборотної комісії).

Плата за користування контокорентним кредитом є найбільшою у банківській практиці, оскільки цей кредит пов'язаний з підвищеним ризиком для банку і є дуже зручним для клієнта. Він забезпечує останньому можливість оперативно користуватися правом залучення банківських коштів для врівноваження зобов'язань і вимог.

Кожному клієнту банк встановлює ліміт кредитування за контокорентним рахунком, який обмежує розмір дебетового сальдо, що може виникнути на певну дату.

Можуть виникати ситуації, коли встановленого банком ліміту недостатньо для покриття від'ємного сальдо між вимогами і зобов'язаннями клієнта. У цьому разі банк без укладання додаткової кредитної угоди може дозволити своїм найнадійнішим клієнтам невелике короткострокове збільшення ліміту кредитування. Якщо від'ємне сальдо (овердрафт) за контокорентним рахунком часто перевищує ліміт, то банк з'ясовує причини відхилень і за необхідності укладає з позичальником нову кредитну угоду.

Користування контокорентним кредитом не виключає можливості оформлення клієнтам у банку інших кредитів, якщо очікується тимчасове збільшення потреби в позичкових коштах порівняно з установленим лімітом за контокорентним рахунком.

Контокорентний кредит надається, як правило, під забезпечення, але клієнтам, які мають бездоганну репутацію, він може надаватися і без забезпечення, тобто у вигляді бланкового. У цьому випадку банк може вимагати від позичальника виконання спеціальних умов. Зокрема, це може бути відмова клієнта від продажу певного виду майна, яке може слугувати заставою за кредитом.

В угоді на використання клієнтом контокорентного кредиту банк має право для захисту своїх інтересів передбачати право закриття контокорентного рахунку без попередження клієнта. Тому контокорентний кредит належить до позичок до запитання. Його погашення здійснюється шляхом спрямування на рахунок поточних надходжень коштів на користь клієнта.

Кредит з контокорентного рахунку (надалі овердрафт) надається клієнту на підставі договору, в якому зазначається ліміт овердрафту, умови його використання, відсотки за ним, а також відповідальність за несвоєчасне повернення.

Основною метою відкриття овердрафту є надання можливості клієнтам, які мають позитивну репутацію, вестись стабільний бізнес, з постійними, рівномірними оборотами по поточному рахунку здійснювати платежі з поточного рахунку при тимчасовій, короткотерміновій відсутності коштів на ньому.

Оскільки овердрафт, за визначенням, надається платоспроможним клієнтам на відносно короткий термін і має незначний розмір в порівнянні з обсягом оборотів по поточному рахунку, то цей вид кредиту належить до категорії стандартних і не вимагає обов'язкового оформлення забезпечення.

За строками погашення овердрафт може буди двох видів:

- погашення кредиту відбувається кожного разу за наявності коштів на розрахунковому рахунку за рахунок надходження коштів на поточний рахунок Позичальника (овердрафт 1);
- погашення кредиту відбувається в кінці строку дії договору або дії додаткових угод на надання окремих траншів у межах ліміту (овердрафт 2).

Відбір клієнтів, яким може бути відкритий овердрафт

Овердрафт може бути відкритий лише клієнтам, які відповідають таким умовам:

- мають постійні і стабільні надходження на поточний рахунок;
- мають стійке фінансове становище;

Як виняток, овердрафт може бути відкрито позичальнику, який не відповідає цим умовам, за наявності високоліквідної застави.

При аналізі фінансового становища позичальника головну увагу необхідно звертати на обсяг оборотів по поточному рахунку, їх зміст і оцінку бізнесової стабільності клієнта.

Підприємствам, що мають сезонний характер виробництва, овердрафт може бути відкритий лише на термін сезону виробництва. При цьому, для аналізу оборотів по поточному рахунку доцільно також використовувати дані за попередній сезон виробництва.

Рішення про відкриття овердрафту приймається Кредитним комітетом Банку або Кредитним комітетом філії в межах встановленого філії ліміту кредитування.

Для розгляду банком можливості відкриття овердрафту, Позичальник звертається до банку з обґрунтованим клопотанням та документами, необхідними для визначення кредитоспроможності позичальника та ліміту овердрафту, а саме:

- а) заява, яка має містити інформацію про терміни, на які запитується овердрафт, бажані терміни погашення основної суми боргу за овердрафтом; та забезпечення, якщо овердрафт надається в порядку винятку;
- б) протокол згоди засновників позичальника на відкриття овердрафту;
- в) за останні два квартали:
  - баланс підприємства;
  - звіт про фінансові результати;
- г) за вимогою банку, розрахунок очікуваних грошових потоків на поточний місяць;
- д) за вимогою банку, розшифровку дебіторської та кредиторської заборгованості на останню звітну дату;
- є) копії ліцензій, якщо діяльність позичальника ліцензується;
- ж) довідки інших банків, в яких позичальник має розрахункові рахунки;
- з) інші документи, необхідність в яких виникла в процесі розгляду та супроводження кредиту.

Встановлення ліміту овердрафту

Для визначення ліміту овердрафту використовується середньомісячний оборот по кредиту поточного рахунку клієнта в банку за період не менше шести повних календарних місяців, що передують прийняттю рішення про відкриття овердрафту (або за попередній сезон виробництва для підприємств з сезонним характером виробництва).

При визначенні ліміту овердрафту не враховуються надходження, пов'язані з наданням усіх видів кредитів, фінансовою допомогою, транзитними оборотами.

Середньомісячний оборот по кредиту поточного рахунку клієнта за шість місяців визначається шляхом знаходження середнього кредитового обороту по поточному рахунку за шість місяців, котрий розраховується шляхом ділення чистого кредитового обороту по поточному рахунку (тобто надходжень на рахунок за винятком транзитних надходжень) в цілому за шість місяців на кількість місяців.

Ліміт овердрафту встановлюється диференційовано залежно від ступеня надійності позичальника, рівня забезпечення, в розмірі до 20 % середньомісячного кредитового обороту по поточному рахунку в Банку, або в іншому розмірі за узгодженням Кредитного комітету банку.

За аналогією розраховується ліміт овердрафту для підприємств із сезонним характером виробництва, але для розрахунку застосовуються дані і кількість місяців сезону виробництва.

Ліміт овердрафту підлягає щомісячному перегляду залежно від зміни обсягів обороту по кредиту поточного рахунку.

За домовленістю сторін ліміт по овердрафту може зменшуватись в певній пропорції кожний місяць, доки не досягне нульового значення.

Термін овердрафту

Загальний строк дії договору за овердрафтом, як правило, встановлюється на обумовлений термін (тиждень, місяць, тощо), але не більше 1 року.

Для підприємств з сезонним характером виробництва термін овердрафту встановлюється від одного місяця до кількості місяців в сезоні виробництва.

За домовленістю сторін термін овердрафту може бути подовжено.

Термін овердрафту має бути перервано, якщо протягом дії овердрафту з'являться ознаки втрати клієнтом кредитоспроможності (різке зменшення кредитового обороту по поточному рахунку; збиткова діяльність; при овердрафті 1 дебетовий оборот по розрахунковому рахунку перевищує кредитовий оборот протягом десяти банківських днів; прострочка сплати відсотків та комісій за користування овердрафтом).

Відсотки та комісії за користування овердрафтом

Базовий рівень відсотків та комісій за користування овердрафтом встановлюється Комітетом з управління активами і пасивами Банку.

Відсотки за користування овердрафтом нараховуються виходячи зі щоденного фактичного залишку коштів на рахунку овердрафту при вечірньому закритті овердрафту.

Відсотки за користування овердрафтом нараховуються щоденно або не рідше раз на місяць залежно від виду овердрафту за період з 01 числа місяця по останній календарний день звітного місяця та сплачуються клієнтом в кожному разі за наявності кредитового сальдо на поточному рахунку при вечірньому закритті овердрафту або не рідше раз на місяць залежно від виду овердрафту, а також при закритті овердрафту за фактичний термін користування овердрафтом.

Облік операцій по овердрафту

Для обліку операцій по відкриттю овердрафту клієнтами банку використовуються балансові рахунки IV порядку Класу 2:

2000 — рахунки за овердрафтом суб'єктів господарської діяльності;

2008 — нараховані проценти за овердрафтом.

Після укладення угоди про овердрафт банк обліковує ліміт овердрафту на позабалансовому рахунку 9129, якщо ліміт овердрафту згідно з угодою про надання овердрафту вважається безвідкличним, та на позабалансовому рахунку 9819, якщо ліміт овердрафту згідно з угодою про надання овердрафту вважається відкличним.

При овердрафті 1:

При наданні овердрафту на рахунок 2600 кошти не перераховуються, а встановлюється ліміт на поточний рахунок клієнта в сумі згідно з встановленим за договором лімітом овердрафту. Уся сума овердрафту враховується на позабалансовому рахунку. Ліміт для рахунку означає можливість існування на рахунку 2600 дебетового

залишку і сплати клієнтом з його рахунка суми, більшої поточного (кредитового) залишку (але в межах установленого ліміту). На рахунку 2000 при вечірньому закритті овердрафту враховується тільки сума овердрафта, використана клієнтом (дебетове сальдо на рахунку 2600). Для цього при вечірньому закритті овердрафту, якщо на рахунку клієнта активний залишок, робиться проводка Дт.2000 Кт.2600 на суму активного залишку. Якщо при вечірньому закритті овердрафту на рахунку клієнта пасивний залишок, робиться проводка Дт.2600 Кт.2000 на величину цього залишку – в рахунок погашення овердрафту. У підсумку, одразу після вечірнього закриття овердрафту, залишок на 2600 повинен дорівнювати 0, а залишок на 2000 – сумі використаного на даний момент овердрафту. Ліміт по рахунку клієнта скидається в нуль при вечірньому закритті овердрафту (клієнт не може скористатися овердрафтом після вечірнього закриття овердрафту).

Невикористана сума овердрафту (поточні зобов'язання банку перед клієнтом) враховується на позабалансовому рахунку (9129, 9819) і коригується при вечірньому закритті.

Відсотки по овердрафту нараховуються щодня на суму фактичного залишку по овердрафту, що виник при вечірньому закритті овердрафту (залишок на 2000). Робиться така проводка: Дт.2008 Кт.6020. Якщо клієнту надійшли кошти та при вечірньому закритті овердрафту на розрахунковому рахунку виникло кредитове сальдо, грошові кошти з розрахункового рахунку списуються на погашення нарахованих відсотків по кредиту в першу чергу (залишок після погашення відсотків спрямовується на погашення кредиту). Погашаються відсотки автоматично при вечірньому закритті овердрафту, сплата відображується бухгалтерською проводкою Дт.2600 Кт.2008.

При овердрафті 2: При наданні траншу робиться проводка:

Дт – овердрафт (рахунок 2000);

Кт – поточний рахунок клієнта (рахунок 2600) – на суму видано-го траншу.

При закінченні строку дії договору або додаткової угоди на надання траншу:

Дт – поточний рахунок клієнта (рахунок 2600);

Кт- Овердрафт (рахунок 2000) – на суму заборгованості за овердрафтом.

Відсотки нараховуються щомісячно за звітний місяць Дт.2008 Кт.6020. Сплата відсотків здійснюється згідно з умовами договору, при цьому виконується проводка Дт.2600 Кт.2008.

У разі порушення строків сплати основного боргу або процентів за овердрафтом заборгованість за овердрафтом заноситься на відповідні рахунки короткострокових кредитів.

У разі прострочення сплати процентів за овердрафтом, відповідна сума нарахованих процентів переноситься на рахунок прострочених нарахованих доходів:

Дт. 2069 “Прострочені нараховані доходи”

Кт. 2008 “Нараховані доходи за овердрафтом” — на суму нарахованих доходів, сплата яких затримана.

Подія несплати відсотків (прострочення відсотків) виникає в разі несплати нарахованих відсотків продовж 7 днів від дати останнього дня погашення відсотків за умови договору, або по закінченні терміну дії угоди про овердрафт.

Одночасно основна сума боргу за овердрафтом переноситься на рахунок відповідної заборгованості за наданими кредитами і виконується проводка:

Дт. 2062 “Інші короткострокові кредити в поточну діяльність”;

Кт. 2000 “Рахунки за овердрафтом”.

У подальшому нарахування відсотків здійснюється на рахунок 2068 проводкою Дт.2068 Кт.6026.

У разі прострочення строку погашення основної суми боргу за овердрафтом, залишок за овердрафтом переноситься на рахунок простроченої заборгованості за наданими кредитами, при цьому виконується проводка:

Дт. 2067 “Прострочена заборгованість за іншими кредитами в поточну діяльність”;

Кт. 2000 “Рахунки за овердрафтом”.

У разі визнання заборгованості за овердрафтом сумнівною, залишок за рахунком Овердрафту переноситься на рахунок Сумнівної заборгованості за наданими кредитами (рахунок № 2090).

Позичальнику щомісяця повинна надаватися інформація про розмір середньомісячної заборгованості за овердрафтом та нараховані відсотки, пені та інші платежі за користування овердрафтом.

Онкольний кредит

Онкольний кредит (англ. *on call* — на вимогу) є різновидом контокорентного кредиту та видається, зазвичай, під забезпечення товарно-матеріальних цінностей, чи цінних паперів. У межах забезпеченого кредиту банк сплачує рахунки клієнта, отримуючи право погашення

кредиту на першу свою вимогу, за рахунок коштів, які надходять на рахунок клієнта, а за їх нестачі — шляхом реалізації застави. Відсоткова ставка по онкольному кредиту нижча, ніж по звичайним банківським кредитам.

Тема 3. Розрахунково-касові операції банків

3.1. Загальні основи розрахунково-касового обслуговування клієнтів

Розрахунково-касові операції полягають у забезпеченні руху грошових коштів на рахунках клієнтів банків згідно з їхніми дорученнями.

За своїм характером ці операції, власне, є послугами, і за них банки стягують плату з клієнтів у вигляді комісійної винагороди, а не процента. Одержання таких доходів обходиться банкам відносно дешево і без значних ризиків для їх фінансового становища. Тому зростання обсягів розрахунково-касових операцій є надійним і вигідним способом збільшення доходів і підвищення рентабельності банківської діяльності.

Для клієнтів банків розрахунково-касові операції забезпечують одержання грошового еквівалента за реалізовану продукцію чи послуги, оплату необхідних для виробництва матеріальних ресурсів, виплату заробітної плати працівникам, оплату зобов'язань перед бюджетом та позабюджетними фондами, накопичення та використання заощаджень тощо.

Важливе місце в розрахунково-касових операціях посідають платіжні інструменти, під якими розуміють певні носії інформації, що слугують банкам правовою підставою для здійснення грошових переказів на рахунки чи виконання касових операцій (чек, вексель, платіжне доручення, різні види платіжних карток тощо).

Розрахунково-касові операції банки здійснюють з урахуванням загальних принципів, на яких базується організація платіжних систем. Особливе значення для організації банками розрахунково-касового обслуговування клієнтів мають такі принципи:

- економічні агенти (юридичні особи) — власники грошових коштів мають право вибору форми платежу (готівкою чи безготівково) та право вибору банку, в якому вони хочуть зберігати кошти і через який здійснюватимуть свої розрахунки у безготівковій формі;

- зберігання коштів у банках та переказування їх здійснюється на банківські рахунки, які відкриваються клієнтам на їх прохання за згодою банків. Кожний економічний агент має право відкрити декілька рахунків у різних банках;
- переказ коштів чи видача готівки з рахунку здійснюються банком за розпорядженням власника в порядку визначеної ним черговості та в межах залишку коштів на рахунку;
- форма переказування банком коштів по рахунку клієнта визначається самим клієнтом відповідно до форми безготівкових розрахунків, передбаченої в його господарському договорі (контракті) з контрагентом, при невтручанні банку в договірні відносини між ними. Економічні агенти, як правило, вибирають ті форми розрахунків, які найкраще захищають їхні інтереси в кожній конкретній господарській операції;
- строк переказування банком коштів з рахунку визначається клієнтом відповідно до порядку його розрахунків з контрагентом, передбаченого в їх господарському договорі. Безготівкові платежі між господарськими агентами будуються на принципі строкості і можуть бути залежно від визначеного в договорі строку достроковими, строковими і простроченими. Стосовно господарської операції, яка оплачується, платіж може бути: попереднім (авансовим); компенсаційним, тобто зробленим негайно після здійснення господарської операції; відстроченим, тобто здійсненим через певний строк після такої операції;
- відносини між банком і клієнтом у процесі розрахунково-касового обслуговування будуються на засадах партнерства і взаємної вигоди і здійснюються на підставі договору про розрахунково-касове обслуговування. У договорі передбачаються права та обов'язки сторін, а також їх відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань з фіксацією розмірів штрафів за кожне з таких порушень.

3.2. Ведення рахунків клієнтів

Ведення банками рахунків клієнтів є необхідною передумовою та важливою складовою їх розрахунково-касового обслуговування. Весь процес ведення рахунків умовно можна розділити на три стадії: відкриття, обслуговування, закриття рахунків.

Відкриття рахунків. Для зберігання грошових коштів та здійснення всіх видів операцій банки відкривають своїм клієнтам кілька видів

рахунків: поточні, депозитні (вкладні), бюджетні. Перші два види рахунків можуть відкриватися в національній та іноземній валюті, а останній — тільки в національній.

Банки відкривають рахунки у національній валюті для таких груп клієнтів:

- юридичні особи та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності (далі — підприємства) — резиденти, зареєстровані в установленому порядку;
- філії, представництва, відділення; інші відокремлені підрозділи підприємств-резидентів, зареєстровані в установленому порядку (далі — підрозділи підприємств);
- представництва юридичних осіб-нерезидентів, іноземні інвестори;
- фізичні особи (резиденти та нерезиденти).

Підприємство, одержавши згоду вибраного банку на розрахунково-касове обслуговування, подає йому такі документи для відкриття рахунку:

- заяву за встановленою формою, підписану керівником та головним бухгалтером підприємства;
- засвідчену нотаріально копію свідоцтва про державну реєстрацію;
- засвідчену нотаріально копію зареєстрованого статуту;
- копію документа, що підтверджує взяття підприємства на облік податковим органом;
- картку зі зразками підписів осіб, яким надано право розпоряджатися рахунком та підписувати розрахунково-касові документи, та відбитком печатки;
- довідку про реєстрацію підприємства в органах Пенсійного фонду України;
- довідку або документ про реєстрацію у фонді соціального страхування від нещасних випадків та профзахворювань України.

Фізичні особи відкривають поточні рахунки у національній валюті для зберігання вкладів “до запитання” та здійснення розрахунково-касових операцій за ними. Ці рахунки відкриваються для таких категорій фізичних осіб:

- резидентам: громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, що мають посвідку на проживання в Україні;
- нерезидентам: громадянам України, що постійно проживають за межами України; іноземцям та особам без громадянства, що про-

живають в Україні за відкритою візою строком до одного року та одержують платню за свою працю згідно з трудовою угодою (контрактом) у гривнях, що отримали спадщину в Україні або прибуток від своїх інвестицій в Україні.

Для відкриття поточного рахунка фізична особа подає банку такі документи: заяву за встановленою формою; документ, що засвідчує особу (паспорт або документ, що його замінює); картку зі зразком підпису, який ставлять у присутності працівника банку, що відкриває рахунок; довідки податкового органу про ідентифікаційний номер; договір на відкриття та обслуговування поточного рахунка.

Власник рахунка (резидент) може надавати довіреність іншій особі (резиденту) на здійснення операцій за його рахунком. Така довіреність засвідчується нотаріально чи уповноваженою особою банку.

Фізичні особи (резиденти) за своїми поточними рахунками можуть здійснювати широке коло операцій у готівковій та безготівковій формі.

Нерезиденти при зарахуванні готівки в гривнях на свої поточні рахунки повинні подати підтвердження джерел її походження.

Депозитні (вкладні) рахунки в національній валюті відкриваються підприємствам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам на підставі депозитного договору, укладеного між банком і його клієнтом на певний строк.

Бюджетні рахунки відкриваються підприємствам (їх відокремленим підрозділам), військовим частинам, установам та організаціям, яким виділяються кошти за рахунок державного та місцевих бюджетів для цільового їх використання. Відкриття бюджетних рахунків здійснюється на підставі дозволів, які видаються фінансовими органами — розпорядниками бюджетних коштів, а також заяви клієнта про відкриття рахунка, картки зі зразками підписів осіб — розпорядників рахунків та відбитком печатки. Якщо клієнт має в цій установі банку поточний рахунок, то бюджетний рахунок йому може бути відкритий лише на підставі заяви без подання інших документів.

Особливості відкриття рахунків в іноземній валюті. В іноземній валюті відкриваються поточні та депозитні (вкладні) рахунки в уповноважених банках для тих самих категорій клієнтів, що й поточні та депозитні рахунки в національній валюті.

За поточними рахунками в іноземній валюті здійснюються розрахунково-касові операції, дозволені чинним законодавством. Це, зок-

рема, розрахунки між юридичними особами (резидентами та нерезидентами), пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю, та операції на валютному ринку України; надходження готівки; виплата готівки в іноземній валюті на витрати, пов'язані з відрядженнями, за переказами з-за кордону та за чеками і пластиковими картками фізичним особам (резидентам і нерезидентам); виплата авторських гонорарів, оплата праці нерезидентів; перерахування коштів за межі України на проведення виставок, конференцій, за навчання, лікування, членських внесків, пенсій, аліментів, спадщини тощо. Перелік таких операцій може збільшуватися чи зменшуватися залежно від зміни валютної політики в країні.

Депозитні (вкладні) рахунки в іноземній валюті відкриваються для тих категорій фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), що й поточні рахунки, на підставі договору між банком та клієнтом і за умови подання паспорта чи іншого документа, що засвідчує особу.

За відсутності претензій до клієнта керівник банку приймає рішення про відкриття рахунка, про що робиться запис на заяві клієнта із зазначенням номера рахунка та дати відкриття.

Обслуговування рахунків. Від дати відкриття поточного рахунка, вказаної на заяві клієнта, банк може здійснювати на ньому операції з зарахування коштів у готівковій та безготівковій формі. Видаткові операції, тобто списання грошей з рахунка, банк має право здійснювати після одержання повідомлення від податкового органу про взяття рахунка на податковий облік.

Грошові кошти, що надійшли на адресу клієнта, банк зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня зарахувати на його рахунок. У разі наявності грошей на рахунку клієнта банк повинен негайно — протягом операційного дня — виконати розпорядження клієнта про списання грошей з рахунку для оплати його боргових зобов'язань. Якщо таке розпорядження надійшло в банк після завершення операційного дня, то воно виконується наступного дня.

Закриття рахунків. Банки закривають поточні рахунки підприємств у національній та іноземній валюті на підставі:

- заяви власника рахунка;
- рішення органу, на який покладено обов'язки щодо ліквідації підприємства;
- рішення суду або арбітражного суду про ліквідацію підприємства;

- інших обставин, передбачених чинним законодавством чи договором між банком та клієнтом.

Поточні рахунки фізичних осіб у національній та іноземній валюті закриваються на підставі їх заяви, в разі смерті та в інших випадках, передбачених договором або чинним законодавством. Залишки коштів на рахунку видаються готівкою, або переказуються на інший рахунок за розпорядженням власника чи спадкоємців.

Закриття депозитних (вкладних) рахунків у національній та іноземній валюті юридичних та фізичних осіб здійснюється:

- при закінченні строку депозиту (вкладу), на який був укладений договір;
- при достроковому розірванні договору однією зі сторін, якщо така можливість передбачена договором;
- у разі смерті власника (для фізичних осіб).

В обох випадках кошти з депозитних рахунків юридичних осіб разом з процентами переказуються на поточний рахунок власника депозитного рахунка. Видача коштів готівкою юридичній особі при закритті її депозитного рахунка не дозволяється.

З вкладних рахунків фізичних осіб при їх закритті кошти, включаючи проценти, можуть бути видані:

- готівкою;
- переказуванням на інші рахунки за розпорядженням власників або спадкоємців.

3.3. Безготівкові міжгосподарські розрахунки

Через безготівкові міжгосподарські розрахунки формується переважна частина грошового обороту, реалізуються найбільш масові відносини між економічними агентами нефінансового сектора (далі підприємства). Вони постійно розраховуються між собою шляхом перерахування коштів на відкриті у банках рахунки за реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги, тобто за товарними операціями. Значна частина безготівкових розрахунків підприємств припадає на так звані нетоварні операції — розрахунки з бюджетом, органами соціального страхування, управління, судочинства тощо.

Хоча порядок розрахунків у цих двох сферах однаковий, проте нормативно-правова база їх організації істотно різниться.

За товарними операціями форми розрахунків, порядок платежу, відповідальність сторін за невиконання платіжних зобов'язань тощо визначаються в їхніх договорах (контрактах). Умови та порядок

розрахунків є обов'язковим і надзвичайно важливим розділом кожного такого договору. Тому тут підприємства мають широкі можливості вибору найдоцільніших для них форм розрахунків та способів платежу.

За нетоварними операціями порядок платежу та відповідальність за порушення платіжної дисципліни визначаються відповідними законодавчими актами. Тому тут права підприємств щодо вибору порядку розрахунків обмежені.

У безготівкових міжгосподарських розрахунках в Україні застосовуються такі платіжні інструменти: платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, чеки, акредитивні заяви, платіжні вимоги, інкасові доручення, векселі.

Платіжними інструментами звичайно називають складені за встановленою формою документи, які подаються банкам юридичними та фізичними особами з дорученням (чи з вимогою) переказати з їхніх рахунків (чи зарахувати на їхні рахунки) певну суму грошей.

Платіжні інструменти строго уніфіковані, мають єдину для всієї країни стандартну форму, визначений набір реквізитів. Значна частина реквізитів є спільною і обов'язковою для всіх інструментів.

До обов'язкових реквізитів належать:

- назва документа;
- номер, число, місяць та рік виписки документа;
- повна та скорочена назва платника і одержувача грошей, номери їхніх рахунків та ідентифікаційних кодів; якщо платник є нерезидентом, то вказується країна його реєстрації;
- назва та місцезнаходження банків платника й одержувача, умовні номери за МФО (коди банків);
- сума платежу (словами та цифрами);
- призначення платежу для перерахування чи одержання грошей;
- підписи керівника та головного бухгалтера платника (чи одержувача) та відбиток печатки;
- сума податку на додану вартість або напис "без податку на додану вартість".

Реквізити векселя дещо відмінні від названих і будуть розглянуті в наступній главі.

Правильному оформленню платіжних інструментів банківські установи приділяють велику увагу, щоб захистити інтереси учасників платіжних відносин. Чинним положенням про безготівкові розрахун-

ки визначені основні вимоги до оформлення платіжних інструментів:

- мають бути заповнені всі реквізити кожного документа;
- кількість виписаних документів має відповідати (дорівнювати) числу учасників розрахунково-платіжного процесу;
- жодні виправлення і підчистки, факсимільні підписи не допускаються;
- у даті документа число і рік проставляються цифрами, а місяць — словами;
- назва платника повинна точно збігатися з указаною в його зареєстрованому статуті;
- платіжний документ повинні підписувати особи, яким надано таке право статутом і підписи яких є в картці зразків, поданій банку при відкритті рахунка.

Порушення будь-якої з цих вимог може свідчити про недостовірність платіжного документа і незаконність платіжної операції, що дає банку підстави не приймати такі документи до виконання.

Відповідно до видів платіжних інструментів та порядку їх обороту розрізняють кілька форм безготівкових розрахунків: платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями, чеками, по акредитивах, платіжними вимогами, інкасовими дорученнями, векселями.

За кожною формою безготівкових розрахунків можуть застосовуватися декілька способів платежу. Кожний з них визначається порядком та умовами виконання підприємствами взаємних грошових зобов'язань. За цим критерієм розрізняють такі способи платежів: негайний, коли кожна поставка товарів оплачується негайно, і з відстрочкою платежу, коли товар продається в кредит; за рахунок власних коштів платника з його поточного рахунка чи за рахунок банківського кредиту; попередній, коли кошти перераховуються одержувачу до відвантаження товарів; за кожною окремою поставкою чи за сукупністю поставок за певний час відповідно до договору (плановий платіж), пряме перерахування коштів чи залік взаємних вимог.

Розрахунки платіжними дорученнями. Платіжне доручення — це письмовий документ, оформлений за стандартною формою, з дорученням клієнта банку, що його обслуговує, на перерахування вказаної суми коштів з його рахунка на рахунок одержувача. Розрахунки платіжними дорученнями — це одна з найпоширеніших в Україні форм розрахунків.

Розрахунки платіжними дорученнями — досить проста, зручна, економічна форма, що забезпечує швидке здійснення платежу.

Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями. Платіжна вимога-доручення — це комбінований документ, в якому передбачаються два види дій:

1) вимога продавця до покупця оплатити надіслані йому комерційні документи на відвантажені товари;

2) доручення покупця (платника) своєму банку оплатити вказані документи і перерахувати кошти продавцю. Це не дуже поширена форма розрахунків.

Розрахунки чеками. Чек — це письмове розпорядження власника поточного рахунку (чекодавця) банку, в якому рахунок відкрито (банку-емітенту), виплатити вказану суму грошей пред'явнику чека (чекодержателю). Чеки, які застосовуються для безготівкових платежів, називаються розрахунковими.

Розрахункові чеки виписуються на конкретних одержувачів платежу, тобто є іменними, на бланках, виготовлених на спеціальному папері, за зразками, затвердженими НБУ. Чеки брошуруються в чековій книжці по 10, 20, 25 штук, які є бланками суворої звітності. Строк дії чекової книжки — один рік.

Акредитив — це зобов'язання банку оплатити платіжні вимоги, які він надає на прохання свого клієнта-платника його контрагенту постачальнику (бенефіціару) за умови дотримання останнім передбачених в акредитиві умов поставки та платежу. Застосовується акредитивна форма переважно в міжміських і в міжнародних розрахунках, коли постачальник хоче забезпечити собі гарантію оплати поставленої продукції.

Складність взаємовідносин між продавцями і покупцями зумовлює значну різноманітність видів акредитивів. Вони можуть бути:

- покритими і непокритими;
- відзивними і безвідзивними;
- відкриті в банку платника (банку-емітенті) і в банку бенефіціара (виконуючому банку).

При покритому акредитиві сума його при відкритті списується з поточного рахунку платника і бронюється на окремому рахунку “Розрахунки акредитивами”, відкритому в банку-емітенті або у виконуючому банку. Цей акредитив не вигідний платнику, оскільки відволкає кошти з його обороту на певний період.

При непокритому акредитиві кошти платника попередньо не бронюються, платежі здійснюються з його поточного рахунка під гарантію банку-емітента, оскільки в разі відсутності коштів на цьому рахунку банк надасть позичку для здійснення платежів за акредитивом. Тому цей вид акредитиву називають ще гарантованим. Такий акредитив дуже зручний і вигідний для платника.

Відзивний акредитив може бути змінений або анульований банком-емітентом на вимогу платника без попереднього погодження з бенефіціаром. Зміна або анулювання акредитива здійснюється тільки через банк-емітент. Цей акредитив не зручний для бенефіціара, оскільки не виключає ризику неплатежу.

Безвідзивний акредитив не може бути змінений чи анульований без попередньої згоди бенефіціара, що дає йому можливість захистити себе від ризику неплатежу.

Бенефіціар може сам запропонувати зміну умов чи відмовитися від використання акредитива, якщо це передбачено його умовами. Про свої наміри він повідомляє безпосередньо платника, який у разі згоди повідомляє про це банк-емітент. А останній надсилає узгоджені зміни виконуючому банку.

Якщо акредитив відкритий у виконуючому банку, то платежі з нього здійснюються:

- за покритими акредитивами — списанням коштів, заброньованих за рахунок “Розрахунки акредитивами”;
- за непокритим акредитивом — списанням коштів з кореспондентського рахунка банку-емітента, відкритого у власному банку, або інкасацією безпосередньо на банк-емітент.

3.4. Міжбанківські розрахунки

Важливим елементом грошових розрахунків є міжбанківські розрахунки. Вони є обов'язковою передумовою міжгосподарських розрахунків, що здійснюються між економічними суб'єктами — клієнтами різних банків або різних філій одного банку. В цих випадках виникає потреба переказувати кошти з банку платника в банк одержувача.

Крім того, між банками як самостійними економічними суб'єктами виникає багато відносин, які зумовлюють їх власні взаємні платежі — міжбанківські кредитні відносини, купівля-продаж валюти, цінних паперів, надання послуг тощо.

Крім системи електронних платежів, міжбанківські розрахунки можуть здійснюватися і через інші системи, а саме:

- внутрішньобанківську платіжну систему (ВПС);
- комбінацію систем ВПС і СЕП;
- міжнародні системи електронних розрахунків, наприклад SWIFT;
- двосторонні прями кореспондентські відносини.

Головним призначенням кожної з названих систем є якнайшвидше транспортування розрахункових документів між банками та переказування коштів від платника до одержувача. Для цього банки повинні відкривати один для одного особливі рахунки, які називаються кореспондентськими (коррахунками), та мати недорогу, швидкісну і надійну систему зв'язку для передавання інформації.

Кореспондентський рахунок — це рахунок одного банку, відкритий в іншому банку. Останній банк за дорученням і за рахунок першого здійснює різні платежі: банку, в якому рахунок відкритий, іншому банку, небанківським структурам. Коррахунки для банків мають таке ж значення, як поточні рахунки для господарських суб'єктів, а відкриття і ведення їх є обов'язковою передумовою здійснення міжбанківських розрахунків. Ведення коррахунків — важлива складова кореспондентських відносин між банками.

Кореспондентські відносини — це договірні відносини між банками з метою виконання кожним із них для іншого певних операцій та послуг, пов'язаних з розрахунками між клієнтами та з власними відносинами.

В українській практиці використовуються коррахунки кількох видів:

- відкриті на взаємній основі, коли два банки (філії банків) відкривають їх один для одного;
- відкриті в односторонньому порядку, коли один банк відкриває тільки собі рахунок у другому банку. Такі рахунки відкривають, як правило, українські банки в іноземних або малі банки у великих банках-резидентах;
- відкриті банками другого рівня в регіональних управліннях НБУ. В практиці міжбанківських розрахунків через СЕП їх називають реальними коррахунками;
- технічні коррахунки, відкриті банкам — учасникам СЕП у регіональних розрахункових палатах;
- клірингові рахунки, що є різновидом коррахунків і відкриваються в клірингових центрах (розрахункових банках) для проведення заліку взаємних вимог між банками.

Коррахунки, відкриті в комерційних банках, підрозділяються на рахунки “Ностро”, “Лоро”. “Ностро” називається рахунок, відкритий даним банком в іншому комерційному банку. Рахунок “Ностро” відображається у банку-власника в активі, а в обслуговуючого банку-кореспондента — в пасиві балансу.

“Лоро” називається рахунок, відкритий у даному банку для іншого комерційного банку — його власника. Тому один і той самий коррахунок для банку-власника буде рахунком “Ностро”, а для обслуговуючого банку — рахунком “Лоро”. В обслуговуючого банку-кореспондента “Лоро” відображається в пасиві балансу, а в банку-власника — в активі балансу.

Система електронних платежів (СЕП) Національного банку України — це державна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами по всій території України в електронній формі.

Функціонування СЕП базується на таких принципах:

- усі операції здійснюються виключно у безпаперовій (електронній) формі;
- система є абсолютно закритою, тобто грошові кошти не можуть вийти з фінансового простору СЕП на жодній з її ділянок;
- оборот коштів у системі здійснюється за принципом “брутто”, коли кожний платіж відображається на коррахунку учасника СЕП;
- ініціатива проведення платежу належить банку-платнику, який дебетує свій рахунок. Право дебетувати коррахунки інших учасників СЕП надається тільки установам НБУ в обмежених, передбачених чинним законодавством випадках;
- виконання платіжних доручень платника з його коррахунку здійснюється в черговості їх календарного надходження в СЕП і в межах наявних на рахунку коштів;
- платежі здійснюються в режимі реального часу, що дає можливість завершити розрахунки між банками протягом операційного дня;
- зарахування коштів одержувачу здійснюється тільки після списання їх з коррахунку банку, що обслуговує платника, і надходження на коррахунок обслуговуючого його банку.

Дотримання цих принципів, передусім недопущення овердрафту за коррахунками і забезпечення платежів у режимі робочого часу, позбавляють СЕП кредитного ризику і забезпечують їй високу ліквідність.

3.5. Розрахунки з використанням пластикових карток

На противагу системі електронних платежів (СЕП), яка обслуговує розрахунки юридичних осіб, забезпечення безготівкових розрахунків з участю фізичних осіб на електронній основі одержала назву системи масових електронних платежів (СМЕП).

Учасниками СМЕП є: Національний банк України, комерційні банки, фізичні та юридичні особи – клієнти банків, підприємства торгівлі та сфери послуг. Вирішальну роль в її функціонуванні відіграють комерційні банки. Вони реалізують пластикові картки своїм клієнтам, ведуть інформаційне забезпечення електронних платежів, поточні рахунки продавців і покупців і здійснюють остаточне врегулювання їхніх взаємних вимог. Тому через пластикові картки банки надають цілий комплекс послуг своїм клієнтам.

Ключову роль у переведенні масових платежів на безготівкову основу відіграють пластикові картки. Самі по собі вони не є грошми і не здійснюють обігу. Вони лише є підтвердженням того, що їхні власники мають на своїх рахунках певну суму грошей, яку можуть привести в рух з допомогою карток і погасити свої зобов'язання. Тому емісія карток не збільшує загальної маси грошей в обігу. Проте вона може прискорити їх обіг, збільшити залучення готівки в банківський оборот, підвищити рівень грошово-кредитної мультиплікації, що може спричинити збільшення пропозиції грошей та інфляційні процеси.

У світовій практиці вже існує багато видів пластикових карток, які різняться за характером емітента (банки, небанківські структури), характером власника (приватна особа, корпорація), функціональним призначенням (кредитна картка, дебетна картка), технологією використання (картки з магнітною смугою, картка з мікросхемою або смарт-картка), за ступенем пільг для користувачів (“стандартні”, “золоті”, “платинові”). Для організації СМЕП в Україні найбільший інтерес викликає класифікація банківських пластикових карток за їх функціональним призначенням та технологією використання.

Одним із функціональних призначень банківських пластикових карток є здійснення за їх допомогою платежів, завдяки чому всі їх можна назвати платіжними. Проте деякі з них мають ще й інше призначення – забезпечувати кредитування власника картки. Тому цю групу карток прийнято називати кредитними, а всі інші – дебетовими.

Кредитними називаються картки, видача яких супроводжується відкриттям їх власником кредитних ліній, за рахунок і в межах яких здійснюються платежі чи видача готівки за допомогою цих карток. Тому власникам їх відкриваються окремі позичкові рахунки, які функціонують незалежно від інших їхніх рахунків (поточних чи ощадних). При видачі кредитних карток банки-емітенти уважно вивчають кредитоспроможність своїх клієнтів і тільки після цього визначають, чи можливо реалізувати кредитну картку конкретному клієнту і якого розміру ліміт кредитної лінії йому встановити. Тому такі картки реалізуються зазвичай найбільш надійним клієнтам, які мають високу кредитоспроможність. Через такі обставини та високі кредитні ризики цей вид карток у банківській практиці України використовується вкрай обмежено.

За кредитними картками їх власники можуть здійснювати платежі за товари та послуги (будь-які чи тільки певного виду), одержувати готівку в банківських установах чи в банкоматах, одержувати певні пільги від банків-емітентів (страхування життя, знижки при бронюванні авіаквитків, оплаті місць у готелях, телефонних розмов тощо), використовувати як засіб самоідентифікації та ін.

Дебетними називаються пластикові картки, за допомогою яких платежі здійснюються списанням коштів безпосередньо з поточного рахунка власника картки, а не за рахунок наданого кредиту.

Дебетні картки теж бувають кількох видів. Залежно від спрямованості операцій, що здійснюються такою картою, виділяють:

- картки для операцій з готівкою, за допомогою яких власники можуть отримати готівку зі своїх рахунків безпосередньо в банку, або через автоматичні пристрої (банкомати), мережа яких може охоплювати всю країну та інші держави. Такі картки відкривають власнику доступ до свого поточного рахунка на засадах самообслуговування будь-де і в будь-який час, тому що банкомати працюють без вихідних і цілодобово;
- картки для оплати товарів (послуг) через термінали в торговельних залах. Наявність терміналу та мережі електронного зв'язку дає можливість продавцеві товару швидко ідентифікувати платника, а останньому — негайно переказати гроші з його рахунка на рахунок торговельної організації. Ці картки технологічно спроможні істотно витіснити готівку зі сфери масових платежів. Все залежатиме від сфери розвитку мережі терміналів (має бути 100-процентне охоплення структур, які продають на-

селенню товари та послуги) та високого рівня довіри до банків — організаторів цих платежів;

- чекові гарантійні картки, що використовуються для ідентифікації чекодавця і гарантування платежу за чеком.

За технологією використання виділяються два види карток:

- картки з магнітною лінією;
- картки з мікросхемою (смарт-картки).

Ці картки різняться за способом запису інформації, необхідної для здійснення платежу, та обсягом її накопичення. З магнітною смугою та з мікросхемою можуть бути як кредитні, так і дебетні картки.

3.6. Касові операції

Важлива роль касових операцій у діяльності банківської системи обумовлює необхідність їх централізованого регулювання. З метою його здійснення НБУ ухвалив три нормативні документи:

- Інструкцію № 1 з організації емісійно-касової роботи в установах банків України;
- Порядок ведення касових операцій у національній валюті в Україні;
- “Про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України”.

Вказаними документами визначені основні вимоги до організації банками касового обслуговування клієнтів.

Для здійснення касових операцій установи банків організують прибуткові каси, в яких здійснюється приймання готівки від клієнтів, та видаткові каси, в яких здійснюється видача готівки. В банках з невеликими обсягами касових операцій можуть організовуватися об'єднані прибутково-видаткові каси. Якщо установа банку здійснює інкасацію виторгу клієнтів силами інкасаторського апарату, то вона може створити, крім прибуткової каси, ще й касу перерахунку, в якій перераховується вміст інкасаторських сумок. Банки можуть організувати також вечірні каси для приймання від клієнтів виторгу, який надходить після закінчення операційного дня банку. Видаткові операції вечірні каси не здійснюють.

Банківські касові операції базуються на організаційних заходах, пов'язаних з регулюванням готівкового обігу. Це передусім складання прогнозних розрахунків касових оборотів та організація контролю за виконанням прогнозних показників з надходжень і видач готівки; розроблення календаря видач готівки по днях місяця і по окремих

клієнтах; установлення для кожного клієнта ліміту залишку каси; визначення строків та порядку інкасації виторгу для організацій торгівлі та сфери послуг тощо. Згідно з цими заходами кожний клієнт банку для одержання касових послуг повинен попередньо:

- розробити і подати банку прогностичний розрахунок своїх касових оборотів на квартал (якщо банк складає свій прогноз касових оборотів);
- повідомити банк про визначений день одержання готівки на виплату заробітної плати та інші платежі;
- повідомити розрахунок ліміту й одержати встановлений банком ліміт залишку каси;
- подати прізвище особи, відповідальної за одержання і доставку готівки з банку, та спосіб її транспортування.

Розглянемо порядок приймання банками готівки.

Юридичні особи та індивідуальні підприємці, які мають поточні рахунки в банках, згідно з чинним законодавством повинні здавати одержану готівку, не витрачену в той самий день на поточні потреби, в установи банків для зарахування на їхні рахунки. У себе вони мають право тримати готівку тільки в межах ліміту каси, встановленого відповідними установами банків. Підприємства можуть витрачати частину готівкового виторгу на поточні платежі.

Ліміт каси встановлюється індивідуально для кожного підприємства установою банку, яка веде його поточний рахунок. Розмір ліміту визначається банком на підставі заяви-розрахунку, поданої клієнтом, з урахуванням режиму роботи підприємства, його віддаленості від банку, розміру касових оборотів, порядку здавання виторгу в банк.

Установи банків та податкові органи здійснюють контроль за дотриманням підприємствами лімітів залишку грошей у касах та за своєчасним і повним оприбуткуванням готівки в касах зі стягуванням штрафів за виявлені порушення.

Найявна у підприємства готівка понад ліміт каси може бути здана в установу банку, в якій відкрито основний чи додатковий поточний рахунок:

- через прибуткову денну чи вечірню касу;
- через інкасаторів НБУ чи комерційного банку;
- через підприємство зв'язку, якщо установа банку розташована в іншому населеному пункті.

Порядок та частоту здавання готівки в банк підприємство узгоджує з установою банку, яка веде його основний поточний рахунок.

Приймання готівки через прибуткову касу банку здійснює протягом операційного дня на підставі стандартного документа “Об’ява на внесення готівки”. У ньому вказуються сума та характер внеску (торговий виторг, плата за транспортні послуги тощо), на який рахунок вноситься готівка, та ін. Об’яву на внесення готівки спочатку перевіряє операційний працівник каси, обліковує її в спеціальному журналі. Всі ці прибуткові документи операційний працівник передає касиру, який приймає об’явлену суму від клієнта з поаркушним перерахунком і видає йому квитанцію.

Від фізичних осіб банки приймають готівку для:

- зарахування на їхні рахунки (поточні, ощадні) на підставі стандартного документа “Об’ява на внесення готівки” чи “Прибутковий касовий ордер”, із записом суми внеску в ощадній книжці;
- здійснення платежів по зобов’язаннях клієнта на підставі “Повідомлення” та з видачею “Квитанції” про здійснений платіж.

При прийманні готівки касири банку перевіряють банкноти та монети на справжність, виявляють фальшиві та ті, що втратили ознаки платіжності, і вилучають їх з обігу. Решта готівки упаковується в установленому порядку, оприбутковується до операційної каси банку, передається до сховища чи видаткової каси та зраховується на відповідні рахунки.

Якщо торговельні та інші організації одержують готівковий виторг регулярно і на значні суми, то здавати їх в установи банків доцільно через спеціалізовану службу інкасації та перевезення коштовностей.

Метою оброблення готівки є формування банкнот у стандартну упаковку з єдиним для всіх банків оформленням, на якому зазначається назва банку, хто персонально формував упаковку, номінал та кількість банкнот, сума, дата. Банкноти одного номіналу формуються в одну упаковку по 100 штук, яка називається корінцем. Десять корінців одного номіналу формуються в упаковку, яка називається пачкою. Сформовані пачки обв’язуються шпагатом і пломбуються.

Розглянемо порядок видачі банками готівки.

Установи банків видають готівку через свої видаткові каси протягом операційного дня в таких випадках:

- підприємствам, організаціям, установам з їх поточних рахунків на підставі грошових чеків установленої форми із зазначенням цільового призначення одержаної готівки;
- фізичним особам з їхніх поточних чи ощадних рахунків за видатковими касовими ордерами встановленої форми;
- індивідуальним позичальникам одержані ними позички за видатковими касовими ордерами;
- населенню при виплаті йому пенсій, допомоги, переказів з інших банків, заробітної плати працівникам даного банку на підставі, відповідно, доручень пенсійних органів, інших організацій — платників чи за видатковими касовими ордерами.

До початку операційного дня касири одержують у завідувача каси під звіт достатню кількість готівки. Представники клієнтів для одержання готівки подають вказані видаткові документи (чеки, ордери) операційному працівникові каси для перевірки. Видаткові документи мають бути заповнені, підписані і засвідчені згідно зі встановленими НБУ правилами. Операційний працівник мусить також перевірити, чи є на рахунку у клієнта необхідна сума коштів. Якщо подані клієнтом документи не викликають зауважень, операційний працівник візує їх, підписує в осіб, які мають право дозволити видачу готівки, і передає касиру для виконання.

Розглянемо забезпечення касової діяльності банку.

Касове обслуговування клієнтів здійснюється банками через спеціальний підрозділ — операційну касу, в складі якого можуть створюватися декілька окремих кас: прибуткова, видаткова, вечірня каси, каса перерахунку, а також обов'язково створюється сховище. За забезпечення схоронності грошей та інших цінностей в сховищі відповідальність несуть керівник, головний бухгалтер та завідувач касою банку. Порядок передавання грошей та інших цінностей до сховища, розміщення та зберігання їх там, доступу в сховище службових осіб банку, вносу грошей зі сховища, перевірки залишків цінностей та інші процедури чітко визначені НБУ в Інструкції № 1 з організації емісійно-касової роботи. Дотримання банками вимог цієї інструкції сприяє схоронності грошових коштів та поліпшенню касового обслуговування клієнтів.

Підкріплення операційних кас банків здійснюється з оборотних кас регіональних установ НБУ за платіжними дорученнями, поданими їм установами банків. Доставку одержаної готівки установи банків здійснюють власними засобами або через інкасаторів НБУ.

Установа банку може підкріпити операційну касу шляхом купівлі готівки в іншій установі того самого чи іншого банку. Видача готівки з операційної каси банку-продавця здійснюється після перерахування на її коррахунок відповідної суми грошей з коррахунку банку — покупця готівки. Про підкріплення відповідної установи банку грошовою готівкою банк, що передав готівку, повинен повідомити відповідну установу НБУ.

Якщо установа банку має надлишок готівки в касі, вона може здати її в оборотну касу регіональної установи НБУ або продати іншій банківській установі із зарахуванням відповідної суми на її коррахунок. Наявні запаси зношених банкнот установа банку може обміняти у регіональній установі НБУ на придатні, або здати для зарахування на свій коррахунок. Обмін зношених банкнот здійснюється безоплатно, за попередньою угодою.

Тема 4. Методи управління кредитним ризиком

Кредитний ризик визначається ймовірністю того, що позичальник не зможе або не захоче виконати свої зобов'язання згідно з кредитною угодою. Управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення на рівні кожної окремої позики та на рівні кредитного портфеля в цілому.

Основні причини виникнення кредитного ризику на рівні окремої позики:

- нездатність позичальника до створення адекватного грошового потоку;
- ризик ліквідності застави;
- моральні та етичні характеристики позичальника.

До чинників, які збільшують ризик кредитного портфеля банку, належать:

- надмірна концентрація — зосередження кредитів в одному із секторів економіки;
- надмірна диверсифікація, яка призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями особливостей багатьох галузей економіки;
- валютний ризик кредитного портфеля;
- структура портфеля, якщо він сформований лише з урахуванням потреб клієнтів, а не самого банку;
- рівень кваліфікації персоналу банку.

Методи управління кредитним ризиком поділяються на дві групи:

- 1) методи управління кредитним ризиком на рівні окремої позики;
- 2) методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля банку.

До першої групи методів належать:

- 1) аналіз кредитоспроможності позичальника;
- 2) аналіз та оцінка кредиту;
- 3) структурування позики;
- 4) документування кредитних операцій;
- 5) контроль за наданим кредитом та станом застави.

Особливістю перелічених методів є необхідність їх послідовного застосування, оскільки одночасно вони являють собою етапи процесу кредитування. Якщо на кожному етапі перед кредитним співробітником поставлено завдання мінімізації кредитного ризику, то правомірно розглядати етапи кредитування як методи управління ризиком окремої позики.

Методи управління ризиком кредитного портфеля банку:

- 1) диверсифікація;
- 2) лімітування;
- 3) створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків.

Диверсифікація

Метод диверсифікації полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон).

Розглядають три види диверсифікації – галузеву, географічну та портфельну.

Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність у різних галузях економіки. Для зниження загального ризику портфеля вирішальне значення має добір галузей, який повинен ґрунтуватися на результатах статистичних досліджень. Найвищий ефект досягається в разі вибору позичальників, котрі працюють у галузях з протилежними фазами коливальних ділових циклів. З допомогою кореляційного аналізу виявляються такі галузі, в яких результати діяльності різною мірою залежать від загального стану економіки. Якщо одна галузь перебуває на стадії економічного росту, то інша переживає стадію спаду, а з часом їх позиції змінюють-

ся на протилежні. Тоді зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає стабілізувати доходи банку і суттєво знизити ризик.

Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, які перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Географічна диверсифікація як метод зниження кредитного ризику доступна лише великим банкам, які мають розгалужену мережу філій та відділень на значній території. Це допомагає нівелювати вплив кліматичних та погодних умов, політичних та економічних потрясінь, які впливають на кредитоспроможність позичальників. Невеликі банки застосовують метод географічної диверсифікації здебільшого у процесі формування портфеля цінних паперів, що дозволяє знизити загальний ризик банку.

Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників — великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо. Кредити, надані у сфері малого бізнесу, часто супроводжуються підвищеним рівнем ризику, хоча й мають вищий рівень дохідності. Такі позичальники часто обмежені у виборі кредитора, тому банк може диктувати власні умови кредитної угоди. Якщо позичальником є велика компанія, то кредитний ризик оцінюється як незначний, але й дохідність такого кредиту невелика.

Іноді банк надає кредит відомій у світі компанії за ставками, які не приносять йому прибутків. Але проведення подібних операцій сприяє зростанню популярності та рейтингу банку. Загалом невеликі провінційні банки не мають змоги широко застосовувати метод портфельної диверсифікації, що призводить до підвищення ризиковості їх кредитних портфелів. Такі портфелі, сформовані насамперед за рахунок надання кредитів підприємствам малого бізнесу, а також споживчих кредитів, характеризуються вищим рівнем дохідності порівняно із середніми та великими банками. Портфельна диверсифікація допомагає збалансувати ризик і дохідність кредитного портфеля банку.

Метод диверсифікації слід застосовувати зважено та обережно спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, враховуючи можливості самого банку і, насамперед, рівень підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку. Саме тому надмірна диверсифікація призводить не до змен-

шення, а до зростання кредитного ризику. Адже навіть великий банк не завжди має достатню кількість висококваліфікованих фахівців, котрі володіють глибокими знаннями в багатьох галузях економіки, знають специфіку різних географічних територій, мають практичний досвід роботи з різними категоріями позичальників.

Концентрація

Концентрація є поняттям, протилежним за економічним змістом диверсифікації. Концентрація кредитного портфеля означає зосередження кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів. Концентрація, як і диверсифікація, може бути галузева, географічна і портфельна.

Формуючи кредитний портфель, слід додержувати певного рівня концентрації, оскільки кожний банк працює в конкретному сегменті ринку і спеціалізується на обслуговуванні певної клієнттури. Водночас надмірна концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику. Часто банки концентрують свої кредитні портфелі в найпопулярніших секторах економіки, таких як енергетика, нафтова та газова промисловість, інвестування нерухомості. Як показує міжнародний досвід, саме надмірна концентрація кредитного портфеля стала причиною погіршення фінансового становища та банкрутства ряду банків у розвинених країнах протягом 70–80-х років.

Визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є завданням, яке має вирішувати менеджмент кожного банку залежно від обраної стратегії, можливостей та конкретної економічної ситуації.

Встановлення лімітів

Лімітування, як метод управління кредитним ризиком, полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позик, що дає можливість обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам вдається уникнути критичних втрат внаслідок необдуманого концентрування будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель та забезпечити стабільні прибутки. Ліміти можуть установлюватися за видами кредитів, категоріями позичальників або групами взаємопов'язаних позичальників за кредитами в окремі галузі, географічні території, за найбільш ризиковими напрямками кредитування, такими як надання довгострокових позик,

кредитування в іноземній валюті тощо. Лімітування використовується для визначення повноважень кредитних працівників різних рангів щодо розмірів наданих позик. Кредитний ризик банку обмежується встановленням ліміту загального розміру кредитного портфеля, обмеження величини кредитних ресурсів філій банку і т. ін.

Ліміти визначаються як максимально допустимий розмір позики чи пряму кредитування і виражаються як в абсолютних граничних величинах (сума кредиту у грошовому вираженні), так і у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи). За базу під час розрахунків нормативів можна брати обсяг капіталу банку, розмір кредитного портфеля, валюту балансу та інші показники. Наприклад, ліміт кредитування позичальників певної галузі може бути визначений як максимальний сукупний розмір грошових коштів або як відношення суми кредитів у галузь до загальної величини кредитного портфеля.

Перш ніж визначати ліміти кредитування, потрібно ідентифікувати основні сфери та фактори ризику. Для різних банків, окремих країн і регіонів ключові сфери ризику відрізнятимуться. З огляду на виявлені особливості керівництво банку встановлює ліміти кредитного портфеля.

Лімітування як метод зниження кредитного ризику широко застосовується у практиці як на рівні окремого комерційного банку, так і на рівні банківської системи в цілому. Менеджмент банку має визначати обмеження згідно з обраною кредитною політикою та з урахуванням конкретної ситуації. Органи банківського нагляду в багатьох країнах лімітуванням регулюють діяльність банків, зокрема кредитну, устанавлюючи обов'язкові ліміти, які здебільшого виражені у відносних величинах. Прикладом може слугувати норматив НБУ "Максимальний розмір ризику на одного позичальника" (Н7) та інші обмеження щодо кредитної діяльності банків.

Резервування

Створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів на спеціальному рахунку для компенсації неповернених кредитів. Формування резервів є одним із методів зниження кредитного ризику на рівні банку, слугуючи для захисту вкладників, кредиторів та акціонерів. Водночас резерви за кредитними операціями підвищують надійність і стабільність банківської системи в цілому. Банк здійснює аналіз кредитного портфеля та

класифікацію кредитного портфеля за кожною кредитною операцією залежно від:

- фінансового становища позичальника (керуючись Положенням банку “Про оцінку фінансового стану позичальника”, “Оцінка фінансового стану позичальника — фізичної особи”);
- стану обслуговування позичальником кредитної заборгованості;
- з урахуванням рівня забезпечення кредитної операції.

За результатами класифікації кредитного портфеля визначається категорія кожної кредитної операції:

- “стандартна”;
- “під контролем”;
- “субстандартна”;
- “сумнівна”;
- “безнадійна”.

Загальна заборгованість за кредитними операціями становить валовий кредитний ризик.

Для розрахунку резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями визначається чистий кредитний ризик (в абсолютних показниках) шляхом зменшення валового кредитного ризику, класифікованого за ступенями ризику, на вартість прийнятого забезпечення.

Банк створює та формує резерви для відшкодування можливих втрат на повний розмір чистого кредитного ризику за основним боргом, зваженого на відповідний коефіцієнт резервування, за всіма видами кредитних операцій у національній та іноземній валюті.

ТЕСТИ

1. Внесками в статутний фонд можуть бути:

- а) цінні папери;
- б) будівлі і споруди;
- в) інтелектуальна власність;
- г) власні грошові кошти засновників (акціонерів).

2. Структура банківської системи України:

- а) дворівнева;
- б) трьохрівнева;
- в) не передбачає виділення рівней;
- г) однорівнева.

3. Зазначте фінансовий орган державного управління, який наділений правом законодавчої ініціативи:

- а) Державне казначейство України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Національний банк України.

4. Зазначте принципи банківського кредитування (згідно з Положенням НБУ “Про кредитування”):

- а) забезпеченість, прибутковість, окупність, повернення;
- б) строковість, платність, прибутковість;
- в) забезпеченість, повернення, строковість, платність, цільова направленість;
- г) забезпеченість, платність, цільова направленість, окупність.

5. Основна функція Національного банку України (згідно з Конституцією України) це:

- а) фінансове обслуговування уряду;
- б) контроль дотримання комерційними банками вимог чинного законодавства;
- в) забезпечення стабільності гривні.

6. Зазначте одну з нижчеперелічених форм реорганізації комерційних банків, що передбачає припинення діяльності двох чи кількох комерційних банків як юридичних осіб та передачу всіх майнових прав і обов'язків до банку – юридичної особи, який створюється внаслідок реорганізації:

- а) перетворення;
- б) виділення;
- в) злиття.

7. Зазначте документ, в якому визначаються умови кредитної операції:

- а) договорі застави;
- б) гарантійному листі, договорі поруки;
- в) кредитному договорі.

8. Зазначте, які кошти можна використовувати для формування статутного капіталу комерційного банку:

- а) бюджетні кошти;
- б) кредитні кошти;
- в) вільні власні кошти засновників.

9. Визначте черговість роботи банку в процесі кредитування:

- а) формування кредитної справи, попередня бесіда з позичальником, визначення забезпечення кредиту, підготовка до підписання кредитного договору;
- б) розгляд заявки на отримання кредиту та попередня бесіда з позичальником, формування повного пакету документів на кредит і визначення кредитоспроможності клієнта, розгляд питання кредитним комітетом, підготовка до укладання кредитного договору, підписання кредитного договору;
- в) розгляд заявки на отримання кредиту, визначення кредитоспроможності клієнта, розгляд питання кредитним комітетом, визначення забезпечення кредиту, підписання кредитного договору.

10. В Україні однією з передумов отримати ліцензію на банківські операції є:

- а) згода місцевих органів;
- б) відсутність в даному регіоні банків — юридичних осіб;
- в) наявність бізнес-плану.

11. Засновником комерційного банку в Україні може бути:

- а) юридична особа — суб'єкт підприємницької діяльності;
- б) профспілкова організація;
- в) політична партія.

12. Одноосібну відповідальність перед Верховною Радою України та Президентом України за діяльність НБУ несе:

- а) Голова Національного банку України;
- б) Голова Ради НБУ;
- в) Голова Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків.

13. Довгостроковий кредит — це кредит, наданий на термін:

- а) понад 1 рік;
- б) понад 3 роки;
- в) понад 5 років.

14. Зазначте кредитні установи, що беруть участь в емісії грошових знаків:

- а) комерційні банки;
- б) страхові і трастові компанії;
- в) центральний банк.

15. Прибуток, який залишається в розпорядженні банку після сплати податку на прибуток, називається:

- а) валовим прибутком;
- б) прибутком від основної діяльності;
- в) чистим прибутком.

16. На розмір процентних операційних доходів впливають:

- а) зміна середньої процентної ставки за вкладами і депозитами, середніх залишків платних ресурсів, строку залучення ресурсів;
- б) зміна середньої процентної ставки за кредитами, середньої суми наданих кредитів, строку кредитування;
- в) зміна розміру торговельних операцій банку.

17. Споживчий кредит надається:

- а) фізичній особі;
- б) юридичній особі.

18. Споживчий кредит може надаватися фізичній особі шляхом:

- а) сплати платіжних документів з позичкового рахунку;
- б) перерахування на поточний рахунок позичальника або у готівковій формі;
- в) сплати платіжних документів з позичкового рахунку або перерахування на поточний рахунок позичальника, а також у готівковій формі для розрахунків із здавачами сільськогосподарської продукції.

19. Зазначте країну, в якій найбільш ліберальне банківське законодавство:

- а) Великобританія;
- б) Італія;
- в) США.

20. Зазначте, які з наведених операцій банку є активними:

- а) створення статутного фонду, отримані кредити інших банків;
- б) видані кредити, створення основних засобів, купівля комерційних цінних паперів.

21. Зазначте поняття, яке може бути предметом застави:

- а) іпотека;
- б) неустойка;
- в) гарантія.

22. За впливом на рівень доходності банку активи при проведенні аналізу поділяють на:

- а) робочі та неробочі активи;
- б) високоліквідні, низьколіквідні, неліквідні активи;
- в) поточні, строкові активи.

23. Зазначте інформацію, що лежить в основі оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника:

- а) баланс та довідка про грошові потоки;
- б) баланс, звіт про фінансові результати та їх використання;
- в) звіт про фінансово-майнове становище підприємства.

24. Банк встановлює котирування: $USD/ EVRO = 1,4120 - 1,4430$. Маржа в цьому випадку становить:

- а) 20 пунктів (піпів);
- б) 10 пунктів (піпів);
- в) 0,0010 пунктів (піпів);
- г) ваш варіант відповіді.

25. В Україні однією з передумов отримати ліцензію на банківські операції є:

- а) згода місцевих органів влади;
- б) відсутність в даному регіоні банків-юридичних осіб;
- в) наявність бізнес-плану.

26. Зазначте, за яких умов може бути видана готівка по грошовому чеку особі, що підписала його другим підписом:

- а) якщо право отримання готівки головним бухгалтером або уповноваженою їм особою зафіксовано в картці із зразками підписів;
- б) якщо це грошовий чек військової частини;
- в) не допускається за будь яких умов.

27. Найважливішими показниками діяльності банку є:

- а) прибутковість активів;
- б) прибутковість капіталу;
- в) прибутковість активів і капіталу.

28. Іпотечний кредит це:

- а) довгострокові позички, що надаються банками під заставу нерухомості;
- б) позики, які банк надає під заставу цінних паперів;

в) позики, що надаються у товарній формі постачальником споживачу.

29. Рівень інфляції впливає на ціну банківської позички:

- а) так;
- б) ні.

30. Попит на позички прямо впливає на рівень процентної ставки:

- а) так;
- б) ні.

31. Споживчий кредит надається:

- а) юридичним особам;
- б) фізичним особам;
- в) фізичним і юридичним особам.

32. Кошти з рахунків клієнтів банки списують тільки:

- а) за дорученнями власників цих рахунків або за розпорядженнями стягувачів;
- б) за дорученням інших банків;
- в) на вимогу торгових партнерів.

33. Платіжне доручення — це:

- а) письмовий документ, оформлений за стандартною формою, з дорученням клієнта банку, що його обслуговує, на перерахування вказаної суми коштів з його рахунку на рахунок одержувача;
- б) письмовий документ, оформлений за стандартною формою, з дорученням клієнта банку, що його обслуговує, на списання вказаної суми коштів з рахунку торгового партнера;
- в) письмовий документ, оформлений за стандартною формою, з дорученням клієнта банку, що його обслуговує, на зарахування вказаної суми коштів на його рахунок.

34. Чек або чекова книжка можуть передаватися іншій особі:

- а) так;
- б) ні.

35. Видача розрахункових чеків проводиться на пред'явника:

- а) так;
- б) ні.

36. Доставку вимог-доручень до платника може здійснювати банк одержувача через банк платника на договірних умовах:

- а) так;
- б) ні.

37. Розрахунково-касові операції полягають:

- а) у наданні готівкових коштів клієнтам банку;
- б) у проведенні розрахунків з використанням банківських рахунків;
- в) у забезпеченні руху грошових коштів на рахунках клієнтів банків згідно з їхніми дорученнями.

38. Усі юридичні особи, які здійснюють операції з готівкою в національній валюті та мають поточні рахунки в банках, можуть тримати у своїй касі на кінець дня готівку в межах установлених їм обслуговуючими банками лімітів каси:

- а) так;
- б) ні.

39. Ліміт каси для кожного підприємства визначається банками індивідуально:

- а) так;
- б) ні.

40. Готівка, яку одержують підприємства (підприємці) із своїх поточних рахунків, має цільовий характер:

- а) так;
- б) ні.

41. Банки відкривають рахунки у національній валюті:

- а) для всіх груп клієнтів;
- б) тільки для юридичних осіб;
- в) тільки для резидентів.

42. Акредитивна форма розрахунків вимагає від банку-емітента прийняти на себе платіжні зобов'язання свого клієнта:

- а) так;
- б) ні.

43. Відкличний акредитив може бути змінений або анульований банком-емітентом без попереднього погодження з бенефіціаром:

- а) так;
- б) ні.

44. Подільний акредитив передбачає виплату експортерві відповідно до контракту певної суми після кожної часткової поставки:

- а) так;
- б) ні.

45. Переказний акредитив дає змогу бенефіціарові (експортерві) передати повністю чи частково свої права за акредитивом іншій стороні (індосатові), яка мусить дотримуватися термінів та умов акредитива для отримання платежу:

- а) так;
- б) ні.

46. Компенсаційний акредитив — акредитив, який використовують як гарантію випуску другого акредитива для покриття тієї ж угоди:

- а) так;
- б) ні.

СЛОВНИК

Авізуючий банк — банк, який за дорученням банку-емітента авізує (сповіщає) акредитив бенефіціару без будь-якої відповідальності за його оплату.

Акредитив — договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Акцепт — згода на оплату або гарантування оплати документів.

Аналіз касових оборотів — вивчення джерел надходжень та напрямів видачі готівки з кас банків для визначення тенденцій готівкового обігу національної валюти та факторів, які на нього впливають.

Активи високоліквідні — кошти в касі, у Національному банку України та в інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані у готівкові чи безготівкові кошти.

Активи робочі — кошти на коррахунку, в касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити та інші активи, що дають дохід банку.

Активні операції банків — фінансові операції з розміщення коштів із метою отримання доходу. До активних операцій банку належать: надання кредитів та позичок, придбання цінних паперів, вкладення коштів у комерційні проекти, лізингові, факторингові операції, операції з векселями та інші банківські операції.

Акція — вид цінного папера без встановленого строку обігу, який підтверджує участь її власника у формуванні статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства, підтверджує право на участь в управлінні акціонерним товариством, дає право на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду і участь у розподілі майна при його ліквідації. Розрізняють чотири види акцій: іменні, на пред'явника, привілейовані та прості.

Асоційована компанія (підприємство) — це компанія, в якій інвестор має значний вплив і яка не є ні дочірньою компанією, ні спільним підприємством інвестора. Значний вплив передбачає, що інвестор прямо або через дочірні компанії володіє 20 % або більшою часткою капіталу компанії. Значний вплив також має місце, якщо інвестор (банк) прямо або через дочірні компанії володіє часткою капіталу компанії менше 20 %, але виконуються такі умови:

- 1) інвестор (банк) має представника (представників) у раді директорів або Правлінні компанії;
- 2) інвестор (банк) бере участь у визначенні стратегії компанії;
- 3) проводяться суттєві фінансові операції між інвестором (банком) та компанією;
- 4) інвестор (банк) надає компанії суттєву технічну або комерційну інформацію.

Балансовий звіт — складова частина пакета фінансової звітності, що характеризує фінансове становище банку та відображає активи, зобов'язання та капітал банківської установи в грошовій одиниці станом на певну дату.

Банк платника/одержувача/стягувача — банк, що обслуговує платника/одержувача/стягувача.

- Банк-емітент** — банк, що відкрив акредитив або здійснив емісію цінних паперів, платіжних карток, або видав розрахунковий чек (чекову книжку).
- Безготівкові розрахунки** — перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.
- Бенефіціар** — особа, якій призначений платіж або на користь якої відкрито акредитив.
- Валютна позиція банку** — співвідношення (різниця) між сумою активів та позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій самій валюті.
- Валютна позиція відкрита** — сума активів та позабалансових вимог у певній іноземній валюті не збігається із сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій самій валюті. Відкрита валютна позиція несе додатковий ризик у разі зміни валютного курсу.
- Валютна позиція відкрита довга** — сума активів та позабалансових вимог перевищує суму балансових і позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може зазнати витрат у разі підвищення курсу національної валюти щодо іноземної валюти.
- Валютна позиція відкрита коротка** — сума балансових та позабалансових зобов'язань перевищує суму активів і позабалансових вимог у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може зазнати додаткових витрат у разі підвищення курсу іноземної валюти щодо національної валюти.
- Валютна позиція закрита** — сума активів та позабалансових вимог збігається із сумою балансових та позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті.
- Вексель** — цінний папір, який свідчить про грошове зобов'язання боржника (векселедавця), за яким потрібно сплатити у встановлений строк і в певному порядку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).
- Великий кредит** — сукупний розмір кредитів (у тому числі міжбанківських), з урахуванням векселів та 100 % сум позабалансових вимог (гарантій, поручительств), що зараховані у комерційному

банку за одним позичальником або групою споріднених позичальників, що перевищує 10 % капіталу банку.

Вечірнє закриття овердрафту — щоденна процедура, яка виконується після закінчення операційного часу банку та складається з комплексу автоматично здійснюваних бухгалтерських проводок по наданню або погашенню кредиту, списанню нарахованих відсотків, нарахуванню відсотків та коригуванню позабалансових зобов'язань по овердрафту залежно від залишку коштів на розрахунковому рахунку клієнта.

Відповідальний виконавець — працівник банку, який відповідно до своїх службових обов'язків має повноваження вчиняти від імені банку певні дії, пов'язані із здійсненням розрахунків.

Відповідний рахунок/відповідний позабалансовий рахунок — рахунок, призначення якого, відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України, відповідає економічній суті операції, що за ним відображається.

Виконуючий банк — банк, який за дорученням банку-емітента здійснює платіж проти документів, визначених в акредитиві. Виконуючий банк залежно від операції за акредитивом, виконання якої доручено йому банком-емітентом, також може бути авізуючим банком.

Витрати банку — зменшення економічної вигоди за сукупністю господарських операцій банку, крім операцій з розподілу капіталу, які призводять або до 1) скорочення суми активів банківської установи без відповідного скорочення суми її зобов'язань, або до 2) збільшення суми зобов'язань банківської установи без відповідного збільшення суми її активів.

Виплати, пов'язані з оплатою праці — виплата основної та додаткової заробітної плати, заохочувальні та компенсаційні виплати, а також інші виплати, що не входять до фонду оплати праці, передбачені Інструкцією зі статистики заробітної плати, затвердженою наказом Міністерства статистики України від 11.12.95 № 323 та зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 21.12.95 за № 465/1001.

Відокремлені підрозділи — структурні підрозділи юридичних осіб (філії, представництва, відділення тощо), які виробляють продукцію, реалізують товари (виконують роботи, надають послуги) та здійснюють інші операції і не мають статусу юридичної особи.

- Власник рахунка в банку** (далі — власник рахунка) — особа, яка відкриває рахунок у банку і має право розпоряджатися коштами на ньому.
- Гарантія банківська** — це порука банку-гаранта перед кредитором іншої особи за виконання нею свого зобов'язання в повному обсязі або в частині.
- Готівка** (готівкові кошти) — грошові знаки національної валюти України — банкноти і монети.
- Готівкова виручка** (виручка) — сума фактично одержаних готівкових коштів від реалізації продукції (товарів, виконаних робіт, наданих послуг) та позареалізаційні надходження.
- Готівковий обіг** — обіг у готівковій формі законних платіжних засобів (банкнот та розмінної монети), які обслуговують потреби економіки країни.
- Готівкові розрахунки** — платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб між собою за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.
- Дата валютування** — зазначена платником у розрахунковому документі або в документі на переказ готівки дата, починаючи з якої гроші, переказані платником отримувачу, переходять у власність отримувача. До настання дати валютування сума переказу обліковується в банку, що обслуговує отримувача, або в установі — члені платіжної системи.
- Дебіторська заборгованість банку** — це сума стандартних та сумнівних боргів (що належать юридичним та фізичним особам), які виникають в процесі взаємовідносин з банком.
- Депозит** — зобов'язання банку за тимчасово залученими коштами фізичних і юридичних осіб або цінними паперами за відповідну плату.
- Дивіденд** — частка прибутку акціонерного товариства, яка розподіляється між акціонерами у вигляді доходу відповідно до кількості та видів акцій, що їм належать.
- Документи, що засвідчують особу** — паспорт громадянина України; для громадян інших країн — паспорт громадянина відповідної країни, посвідка на проживання особи без громадянства та інші, визначені законодавством документи.

Достатність капіталу — спроможність банку захистити кредиторів та вкладників від непередбачених збитків, яких може зазнати банк у процесі своєї діяльності залежно від розміру різноманітних ризиків.

Доходи банку — збільшення економічної вигоди за сукупністю господарських операцій, крім операцій з реалізації додаткової кількості акцій банку, які призводять до або: 1) збільшення суми активів банківської установи без відповідного збільшення суми її зобов'язань, або 2) зменшення суми зобов'язань банківської установи без відповідного зменшення суми її активів.

Емісійний результат — різниця між надходженнями готівки до кас банків та видачею її з кас банків, яка визначається за звітний період як випуск готівки в обіг (перевищення видачі з кас банків над надходженнями), або вилучення готівки з обігу (перевищення надходжень до кас банків над видачею).

Забезпечення кредиту — засіб страхування банку від ризику неповернення клієнтом позички.

Заборгованість за відсотками — сума нарахованих прострочених відсотків за основним боргом.

Застава — засіб забезпечення виконання зобов'язання, своєрідна майнова гарантія його виконання в обумовленому обсязі й у визначені умовами терміни. Для оформлення застави складається документ, в якому фіксуються: вид зобов'язання (грошовий, майновий, іпотечний та ін.), його величина, терміни та порядок одержання. Заставне зобов'язання видається кредиторіві з метою підтвердження його права на отримання належної суми коштів у разі невиконання погоджених умов.

Заявник акредитива — платник, який подав обслуговуючому банку заяву про відкриття акредитива.

Зобов'язання — вимоги до активів банківської установи, що становлять її зобов'язання сплатити фіксовану суму коштів у визначений час в майбутньому. При веденні обліку та складанні звітності до зобов'язань також включаються кредиторська заборгованість за нарахованими процентами та відстрочена дебіторська заборгованість за доходами, але не включаються доходи, прибуток та внутрібанківські розрахунки.

Інвестиційний портфель — до складу цього портфеля входять: 1) усі боргові цінні папери (векселі, облігації, сертифікати та ін.), що знаходяться у власності банківської установи, та 2) акціонер-

ні (пайові) цінні папери, що знаходяться у власності банківської установи, у разі, якщо їй належить менше ніж 20 % від загальної суми статутного капіталу суб'єкта господарської діяльності.

Інвестиції до асоційованих осіб — акції інших суб'єктів господарської діяльності, що належать банківській установі, у разі, якщо їй належить 20 % та більше від загальної суми статутного фонду (капіталу) цього суб'єкта.

Інсайдер — споріднена щодо комерційного банку особа (фізична або юридична).

Установа вважається спорідненою щодо іншої установи в межах корпоративного об'єднання, якщо:

- філія установи повністю підпорядкована основній установі або контролюється нею;
- основна установа та її філії контролюються третьою стороною — головною установою (засновником корпоративного об'єднання). Інсайдери поділяються на фізичні та юридичні особи.

I. Фізичні особи:

1) акціонери, учасники банку, які мають частку у статутному фонді банку в 10 і більше відсотків;

2) керівники банку (Голова та члени Ради акціонерів, президент, віце-президенти, Голова Правління, заступники Голови Правління, головний бухгалтер та його заступники, начальники структурних підрозділів);

3) керівники установ — акціонерів (учасників) банку: директор, головний бухгалтер та їх заступники;

4) контролери:

- особа, яка призначена за дорученням виконувати або контролювати право голосу за часткою у статутному фонді банку в 10 і більше відсотків на загальних зборах установи або її філій;
- особа, яка є працівником центральних та місцевих органів виконавчої влади, яка покликана здійснювати контроль за діяльністю банків;

5) асоційовані особи:

- дружина, чоловік, діти, батьки, брати, сестри керівників банку і установ — акціонерів (учасників) банку;
- особи, які мають з асоційованими особами угоду або домовленість на спільне утримання, розпорядження, купівлю-про-

даж, використання акцій банку або його установ — акціонерів (учасників) банку;

- керівники, які мають право впливати на діяльність банку, його філій і дочірніх фірм;

б) особи, споріднені в межах некорпоративних установ, а саме: керівники і контролери та асоційовані з ними особи, які:

- обіймають керівні посади в установах, що пов'язані з банком фінансовими інтересами.

II. Юридичні особи:

1) установи — акціонери (учасники) банку, які мають частку у статутному фонді (капіталі) банку в 10 і більше відсотків;

2) установи — акціонери (учасники) банку в межах корпоративного об'єднання:

- банк повністю контролюється установою — акціонером (учасником);
- установа — акціонер (учасник), який контролюється третьою стороною (учасником корпоративного об'єднання);

3) споріднена (асоційована) установа щодо установи — акціонера (учасника) банку (установа, яка має кваліфікований фінансовий інтерес — частку у статутному фонді банку 20 %);

4) установа, яка має повний контроль над установою — акціонером (учасником), безпосередньо або за дорученням контролює частку у статутному фонді (капіталі) банку в 50 і більше відсотків;

5) асоційовані особи:

- установа, в якій керівником є дружина (чоловік), діти, батьки, брати і сестри керівників та контролерів банку, а також його установ-засновників;
- особа, яка має угоду або домовленість з асоційованими особами про купівлю-продаж, розпорядження, утримання і використання акцій банку або його установ-засновників;

б) некорпоративні установи, з якими керівники та контролери банку споріднені. Керівники та контролери банку вважаються спорідненими з іншою установою, зареєстрованою в Україні або за кордоном, якщо вони:

- обіймають керівні посади в такій компанії (в тому числі як результат наданої позики або через фінансовий інтерес банку до цієї установи);
- або його асоційовані особи, як визначено вище, разом утримують частку в статутному фонді (капіталі) банку в 10 і більше відсотків;

- є особами, які мають право приймати керівні рішення, що впливають на діяльність цієї установи;

7) головна споріднена установа, тобто яка має у власності 20 або більше відсотків номінальної вартості акцій, що класифікується як кваліфікований фінансовий інтерес, за відсутності документально підтверджених заперечень.

Капітал — різниця між загальними сумами активів та зобов'язань банку. Капітал банку відображається в 5-му класі Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 21.11.97 № 388.

Касова готівка — гроші готівкою, що знаходяться в касах, банкоматах та обмінних пунктах банків, філій, безбалансових установ.

Касові операції — операції підприємств між собою та з підприємцями і фізичними особами, що пов'язані з прийманням і видачею готівкових коштів при проведенні розрахунків через касу підприємства з відображенням цих операцій у касовій книзі, книзі обліку розрахункових операцій.

Картковий рахунок — банківський рахунок, на якому обліковуються операції за платіжними картками.

Клієнт банку — будь-яка фізична чи юридична особа, що користується послугами банку.

Коефіцієнт ліквідності — показник, що характеризує ступінь здатності банку перетворювати свої активи в наявні кошти (готівкові чи безготівкові) для задоволення вимог вкладників та кредиторів банку.

Кредитний ризик — ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків за ним.

Кредитний портфель — сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання доходу. Банк може видавати кредити безпосередньо, укладаючи угоду з позичальником, або купувати позику чи частину позики, яка була видана іншим кредитором, шляхом укладення угоди з позичальником. Кредитний портфель включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі і прострочених, пролонгованих та сумнівних щодо повернення.

Кредитний портфель не включає в себе відсотки нараховані, але ще не сплачені, не профінансовані, зобов'язання видати кредит, кредитні лінії, які ще не використані, гарантії та акредитиви, оперативний лізинг.

Кредиторська заборгованість банку — зобов'язання банку, що є короткостроковими, самостійними зобов'язаннями банківської установи здійснити оплату на користь інших осіб (фізичних та юридичних), які виникають у процесі взаємовідносин із банком.

Кредитоспроможність — наявність передумов для отримання кредиту і здатність повернути його. Кредитоспроможність позичальника визначається показниками, які характеризують його акуратність при розрахунках за раніше отриманими кредитами, його поточне фінансове становище, спроможність у разі необхідності мобілізувати кошти з різних джерел, забезпечення оперативних конверсій активів у ліквідні кошти.

Корпоративна картка — платіжна картка, яка дає змогу її держателю провести операції за рахунок коштів, що обліковуються на картковому рахунку юридичної особи.

Легалізація — надання юридичної сили документам, які були видані на території іноземної держави. Ці документи мають бути нотаріально засвідчені за місцем їх видачі, перекладені українською мовою та легалізовані в консульській установі України, якщо міжнародними договорами, в яких бере участь Україна, не передбачено інше. Зазначені документи можуть бути також засвідчені в посольстві відповідної держави в Україні та легалізовані в МЗС України. Не потрібна легалізація документів, які були видані в Республіці Албанія, Народно-Демократичній Республіці Алжир, Республіці Болгарія, Соціалістичній Республіці В'єтнам, Корейській Народно-Демократичній Республіці, Республіці Куба, Монголії, Республіці Польща, Румунії, Словацькій Республіці, Угорській Республіці; країнах, що утворилися на території колишньої СФРЮ; Чеській Республіці, Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Естонській Республіці, Російській Федерації, Республіці Вірменія, Республіці Білорусь, Республіці Грузія, Республіці Молдова, Республіці Казахстан, Республіці Киргизстан, Республіці Таджикистан, Туркменістані, Республіці Узбекистан, Республіці Азербайджан.

Ліміт овердрафту — максимальна сума коштів, в межах котрої позичальник може проводити платежі понад залишку на поточному рахунку в банку.

Ліміт залишку готівки в касі (далі — ліміт каси) — граничний розмір готівки, що може залишатися в касі підприємства на кінець робо-

чого дня, який встановлюється установою банку або самостійно визначається підприємством.

Ліквідність банку — здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань. Визначається збалансованістю між строками і сумами погашення активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел та напрямів використання коштів типу видачі кредитів та понесених витрат.

Маржа банківська — різниця між середньозваженою ставкою доходу, яку банківська установа отримує від підпроцентних активів, та середньозваженою ставкою витрат, яку банківська установа виплачує за своїми підпроцентними зобов'язаннями. Крім маржі банківської, існують: біржова, страхова, торговельна.

Овердрафт — це короткостроковий кредит, що надається Банком платоспроможним Позичальникам понад залишок на поточному рахунку в банку для покриття тимчасового дефіциту безготівкових коштів при проведенні платежів шляхом автоматичного дебетування позичкового рахунка та кредитування поточного рахунка Позичальника в межах обумовленого ліміту.

Операційний час — час роботи установи банку з клієнтами, протягом якого банк приймає розрахункові документи, що мають бути оброблені, передані та виконані цією установою банку протягом цього робочого дня. Тривалість операційного часу встановлюється установою банку самостійно та зазначається в її внутрішніх нормативних документах.

Платоспроможність — здатність юридичної чи фізичної особи своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов'язання.

Повний контроль інсайдера має місце, якщо акціонер, безпосередньо або за дорученням, контролює понад 50 % акцій з правом голосу установи.

Прибуток банку — перевищення доходів над витратами, в тому числі:

Позареалізаційні надходження — надходження від операцій, що безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (робіт, послуг) та іншого майна (включаючи основні фонди, нематеріальні активи, продукцію допоміжного та обслуговуючого виробництва), у тому числі погашення дебіторської заборгованості, заборгованості за позиками, безоплатно одержані кошти, відшкодування матеріальних збитків, внески до статутного фонду, платежі за надане в орен-

ду (лізинг) майно, роялті, дохід (проценти) від володіння корпоративними правами, повернення невикористаних підзвітних сум, інші надходження.

Позичальник — це фізична або юридична особа, яка може отримати від банківської установи у тимчасове користування кошти на умовах повернення, платності, строковості.

Понаднормативний капітал — різниця між реальним капіталом, визначеним відповідно до п. 3.1 цієї Інструкції, та вищою із сум, що вимагаються за нормативами платоспроможності та достатності капіталу.

Прогноз касових оборотів — оцінка перспектив розвитку готівкового обігу, згідно з якою визначаються обсяги та джерела надходжень готівки до кас банків, обсяги та цільове спрямування видачі готівки з кас банків, розмір випуску готівки або вилучення її з обігу.

Ризик процентної ставки — ризик скорочення суми чистого процентного доходу внаслідок зміни процентних ставок на ринку.

Ризик банківський — можливість зазнати втрат у разі виникнення несприятливих для банку обставин.

Реєстратор розрахункових операцій (далі — РРО) — пристрій або програмно-технічний комплекс, який виконує фіскальні функції та призначений для реєстрації розрахункових операцій при продажу товарів (наданні послуг), операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та/або реєстрації кількості проданих товарів (наданих послуг).

Розрахункова книжка — належним чином зброшурована та прошнурована книжка, зареєстрована в органах державної податкової служби України, що містить номерні розрахункові квитанції, які видаються покупцям у визначених чинним законодавством випадках, якщо не застосовуються РРО.

Статутний капітал — кошти, що внесені акціонерами (пайовиками, засновниками) банку шляхом придбання його акцій. При обчисленні нормативів до суми статутного капіталу не включається несплачена частка зареєстрованого статутного капіталу та не включається сплачена, але не зареєстрована сума статутного капіталу. Розрізняють: сплачений зареєстрований та несплачений зареєстрований статутний капітал.

Термін овердрафту — період часу, протягом якого клієнт може проводити платежі понад залишок коштів на поточному рахунку в межах сум, обумовлених в договорі про відкриття овердрафту.

Установи банків — територіальні управління Національного банку, Операційне управління Національного банку, комерційні банки та їх філії, відділення та інші підрозділи банків.

Управління активами та пасивами — операції, за допомогою яких банки формують свої ресурси для здійснення активних операцій.

Цінні папери — грошові документи (акції, облігації, векселі, чеки), що свідчать про право володіння та визначають взаємовідносини між особою, яка їх емітувала, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Закон* України “Про підприємництво” від 26.02.91 № 785/ХІІ-ВР // ВВР України. — 1991. — № 14.
2. *Закон* України “Про підприємства в Україні” від 27.03.91 № 887/ХІІ-ВР // ВВР України. — 1991. — № 24.
3. *Закон* України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.91 № 959/ХІІ-ВР // ВВР України. — 1991. — № 29.
4. *Закон* України “Про цінні папери і фондову біржу” від 18.06.91 № 1202/ХІІ-ВР // ВВР України. — 1991. — № 38.
5. *Закон* України “Про господарські товариства” від 19.09.91 № 1576/ХІІ-ВР // ВВР України. — 1991. — № 49.
6. *Закон* України “Про заставу” від 02.10.92 № 2654-ХІІ // ВВР України. — 1992. — № 47.
7. *Закон* України “Про страхування” від 07.03.96 № 85/96-ВР // ВВР України. — 1996. — № 18.
8. *Закон* України “Про лізинг” від 16.12.97 № 723/97-ВР // ВВР України. — 1998. — № 16.
9. *Закон* України “Про Національний банк України” від 20.05.99 № 679-ХІV // Голос України. — 1999. — № 112; із змінами, внесеними Законами України від 17.02.2000 № 1458-ІІІ // ВВР України. — 2000. — № 14–16. — Ст. 121; від 20.04.2000 № 1658-ІІІ // ВВР України. — 2000. — № 29. — Ст. 230; від 13.07.2000 № 1919-ІІІ.
10. *Закон* України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 № 2121-ІІІ // Уряд. кур’єр. — 2001. — № 8.

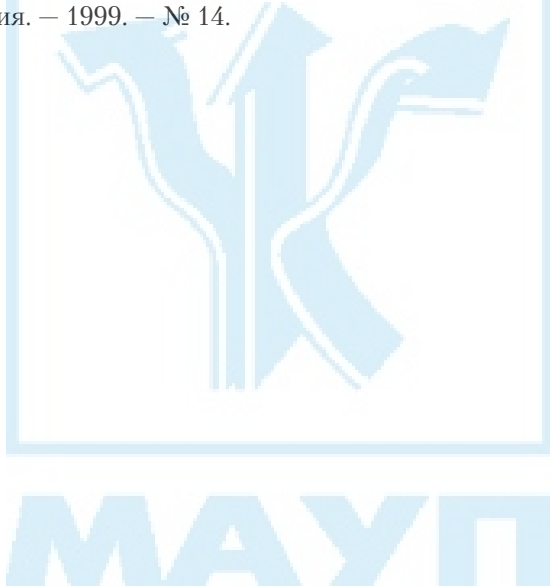
11. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей” від 05.04.01 № 2346-III // Уряд. кур’єр. — 2001.
12. Закон України “Про обіг векселів в Україні” від 04.05.01 № 2374-III // Уряд. кур’єр. — 2001.
13. Інструкція № 1 з організації емісійно-касової роботи в установах банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 07.07.94 № 129.
14. Положення про кредитування: Затв. постановою Правління НБУ від 28.09.95 № 246.
15. Положення про порядок здійснення консорціумного кредитування: Затв. постановою Правління НБУ від 14.03.96 № 351 // Законодавчі та нормативні акти з банківської діяльності. — 1996. — № 2.
16. Положення про розрахунки пластиковими картками міжнародних платіжних систем: Затв. постановою Правління НБУ від 24.02.97 № 37.
17. Положення про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки: Затв. постановою Правління НБУ від 24.03.97 № 86/1890.
18. Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях: Затв. постановою Правління НБУ від 26.03.98 № 118 (із змінами від 07.05.01 № 185).
19. Інструкція про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 18.12.98 № 527 із змін, і доп. на 22.07.99, 20.03.01, 04.04.01.
20. Правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України: Затв. постановою Правління НБУ від 18.03.99 № 127.
21. Положення щодо організації діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів: Затв. рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 18.05.99 // Законодавчі та нормативні акти з банківської діяльності. — 1999. — № 7.
22. Положення про операції банків з векселями: Затв. постановою Правління НБУ від 28.05.99 № 258 // Законодавчі та нормативні акти з банківської діяльності. — 1999. — № 7.

23. *Положення* про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Затв. постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279 (із змін. і доп. від 24.10.2000 № 418 і від 05.04.01 № 151).
24. *Про затвердження* переліків і тарифів банківських операцій (послуг), що надаються установами та територіальними управліннями НБУ за операціями (послугами), пов'язаними з діяльністю клієнтів і банків-кореспондентів Національного банку України: Постанова Правління НБУ від 08.08.2000 № 311.
25. *Положення* про механізм рефінансування комерційних банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 15.12.2000 № 484 // Законодавчі та нормативні акти з банківської діяльності. — 2001. — № 2.
26. *Правила організації розрахунково-касового обслуговування* комерційними банками клієнтів і взаємовідносин з цього питання між територіальними управліннями НБУ та комерційними банками в національній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 05.02.01 № 44.
27. *Інструкція* про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 19.02.01 № 69.
28. *Положення* про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 19.02.01 № 72.
29. *Інструкція* про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 29.03.01 № 135.
30. *Положення* про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій: Затв. постановою Правління НБУ від 17.07.01 № 275.
31. *Положення* про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень: Затв. постановою Правління НБУ від 31.08.01. № 375.
32. *Банки и банковские операции: Учебник для вузов* / Под ред. проф. Е. Ф. Жукова. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. — 472 с.
33. *Банківська енциклопедія* / За ред. д-ра екон. наук А. М. Мороза. — К.: Ельтон, 1993. — 328 с.

34. *Банківські операції: Підручник* / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. — К.: Вид-во КНЕУ, 2000. — 384 с.
35. *Банківські операції: Підручник* / Під ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Славянської — К.: Знання, 2005. — 727 с.
36. *Банковское дело: Учебник* / Под ред. проф. В. И. Колесникова, проф. Л. П. Кроливецкой. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 480 с.
37. *Збірник виробничих ситуацій з навчальної дисципліни “Банківські операції”* / Кер. авт. кол. А. М. Мороз. — К.: Вид-во КНЕУ, 1998. — 448 с.
38. *Калина А. В., Кочетков А. А.* Работа современного коммерческого банка: Учеб.-метод. пособие. — К.: МАУП, 1997. — 224 с.
39. *Коммерческие банки* / Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл, Р. Смит. — М.: СП “Космополис”, 1991. — 480 с.
40. *Кочетков В. Н.* Анализ кредитоспособности клиентов. Кредитные риски: Учеб.-метод. пособие. — К.: Изд-во УФИМБ, 1995. — 16 с.
41. *Кредитна система України і банківські технології: У 3 кн.* ЛБІ НБУ-2002.
42. *Операції комерційних банків: Курс лекцій* / Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук, М. Вовнюк. — Львів: Центр Європи, 1997. — 276 с.
43. *Основы банковского дела* / Под ред. А. Н. Мороза. — К.: Либра, 1994. — 330 с.
44. *Остапшин Т. П.* Основы банківської справи: Курс лекцій. — К.: МАУП, 1999. — 112 с.
45. *Платіжні системи: Навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти* / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол та ін. — К.: Либідь, 1998. — 416 с.
46. *Попович В. М., Степаненко А. И.* Управление кредитными рисками заемщика, кредитора, страховщика: Учеб.-практ. пособие. — К.: Правові джерела, 1996. — 260 с.
47. *Савлук М. І., Мороз А. М., Коряк А. А.* Вступ до банківської справи. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.
48. *Уоскин В. М.* Современный коммерческий банк: управление и операции. — М.: Все для вас, 1993. — 320 с.

Додаткова.

1. Білоконь Г. М. Банківський нагляд та аудит. — К.: ІТЦ. НБУ, 1999. — 155 с.
2. Горячев І. Ю. Державний і незалежний контроль за діяльністю комерційних банків // Вісник НБУ. — 1996. — № 4.
3. Олексієнко М., Романик М. Організація, форми та методи ревізійної роботи в банках // Вісник НБУ. — 1998. — № 5.
4. Петрашко Л. П. Валютні операції: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2001. — 204 с.
5. Платонова Л. Они приходят без приглашения // Налоговая полиция. — 1999. — № 9.
6. Поварёноква С. Заслон для овшорной малины // Налоговая полиция. — 1999. — № 14.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Зміст дисципліни “Організація кредитно-розрахункових операцій у банках”	4
План семінарських та практичних занять	7
Вказівки до виконання контрольних робіт	9
Теми контрольних робіт	12
Контрольні завдання	13
Теми рефератів	20
Питання для самоконтролю студентів	20
Теоретичний матеріал для самостійного вивчення	23
Тести	72
Словник	79
Список літератури	91

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *Л. С. Тоболіч*
Комп'ютерне верстання *К. П. Махinya*

Зам. № ВКЦ-3674

Підп. до друку 15.01.09. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк ротатійний графаретний.

Ум. друк. арк. 5,58. Обл.-вид. арк. 5,47. Наклад 50 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008*